

Universitetet
i Stavanger

HANDELSHØGSKOLEN VED UIS
MASTEROPPGAVE

STUDIEPROGRAM:

Master i økonomi og administrasjon

OPPGAVEN ER SKREVET INNEN FØLGENDE
SPESIALISERING:

Økonomisk analyse og Strategi og ledelse

ER OPPGAVEN KONFIDENSIELL?

Nei

TITTEL: Kan nåtidsskjevhet, overkonfidens og begrenset selvkontroll forklare hvorfor folk har urealistiske forventninger til pensjon?

ENGELSK TITTEL: Can present bias, overconfidence and limited self-control explain why people have unrealistic expectations for retirement?

FORFATTERE

Kandidatnummer:

3028

.....

3044

.....

Navn:

Hanna Amalie Martinsen

.....

Kristine Eike Sivertsen

.....

VEILEDER:

Kristoffer Wigestrands Eriksen

Sammendrag

Pensjonssystemet ble betydelig endret i 2011, og det å spare til pensjon på egenhånd ble viktigere enn noen gang. Det har i etterkant vist seg at nordmenn har svært lite kunnskap om temaet, og flere undersøkelser tyder på at det foreligger urealistiske forventninger til fremtidig pensjon. Hensikten med studien var dermed å undersøke om urealistiske forventninger til pensjon kunne forklares av tre utvalgte atferdsøkonomiske fenomen, og oppgaven ble bygget opp om følgende problemstilling:

“Kan nåtidsskjevhet, overkonfidens og begrenset selvkontroll forklare hvorfor folk har urealistiske forventninger til pensjon?”

For å besvare problemstillingen ble det benyttet en anonym spørreundersøkelse utarbeidet for å kartlegge atferd knyttet til nåtidsskjevhet, overkonfidens og begrenset selvkontroll, i tillegg til kunnskapsnivå og generell informasjon om respondentene. Det ble samlet inn 277 besvarelser, som dannet grunnlaget for videre analyse. Resultatene er basert på analyser utført i det økonometriske programmet Stata, samt deskriptiv data basert på besvarelsene i spørreundersøkelsen.

Resultatene viste at respondentene hadde høye forventninger til pensjon generert fra folketrygd og arbeidsgiver, men lave forventninger til pensjonsutbetaling ved egen sparing. De forventet mer av utbetalingene de selv kunne påvirke minst, men hadde generelt liten oversikt over hva de selv ville få utbetalt i pensjon. Respondentene hadde lav kunnskap om pensjon, og hadde brukt liten tid på å sette seg inn i det.

Vi fant grunnlag til å hevde at overkonfidens kunne forklare urealistiske forventninger til pensjon. Overkonfidens økte i takt med økt utdanningsnivå, og resultatet kan dermed forklares ved at respondentene generelt hadde et høyt utdanningsnivå. Vi fant ikke grunnlag for å hevde at nåtidsskjevhet og begrenset selvkontroll kunne forklare urealistiske forventninger til pensjon. Det kan skyldes at lav selvkontroll medfører pengebruk i dag fremfor sparing til fremtiden, og at selvkontroll ikke har en direkte innvirkning på pensjonssparing, men at lite sparing til pensjon kan bli en konsekvens av lav selvkontroll. Vi kan konkludere med at overkonfidens kan forklare urealistiske forventninger til pensjon, men at forventningene ikke er påvirket av nåtidsskjevhet og begrenset selvkontroll.

Forord

Denne masteroppgaven markerer avslutningen på masterstudiet i Økonomi og administrasjon ved Universitetet i Stavanger, og er et resultat av to ulike spesialiseringer: *Økonomisk analyse* og *Strategi og ledelse*.

Pensjon er et svært dagsaktuelt tema. Det dukker stadig opp artikler i media og undersøkelser utført av bankinstitusjoner, som indikerer at vi kan for lite om temaet, at det er omfattende og vanskelig å forstå, og at det foreligger urealistiske forventninger til fremtidig pensjonsutbetaling. Pensjon er noe som angår de fleste, og for vår egen del ekstra aktuelt nå som vi trer ut av studenttilværelsen, og inn i arbeidslivet og må ta stilling til det som angår pensjon. Arbeidet med oppgaven har vært omfattende ettersom pensjon er komplekst og sammensatt, men samtidig har det vært en veldig interessant og lærerik prosess.

Vi ønsker å rette en stor takk til vår veileder Kristoffer Wigestrands Eriksen, som har kommet med gode råd og tilbakemeldinger underveis i prosessen. Vi vil også takke familie og venner som har vært støttende underveis i denne prosessen, og alle som tok seg tid til å besvare spørreundersøkelsen vår.

Stavanger, 15. juni 2020

Hanna Amalie Martinsen og Kristine Eike Sivertsen

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	1
1.1 Problemstilling	3
1.1.1 Hypoteser og forskningsspørsmål	3
1.2 Operasjonalisering og avgrensning	5
2. Pensjonssystemet i Norge	6
2.1 Alderspensjon fra folketrygden	7
2.2 Tjenestepensjon	7
2.2.1 Tjenestepensjon og AFP i offentlig sektor	7
2.2.2 Tjenestepensjon og AFP i privat sektor	8
2.3 Individuelle pensjonsordninger	10
2.4 Pensjonsreformen	11
3. Teori	12
3.1 Standard økonomisk teori	12
3.1.1 Rasjonelle preferanser	13
3.1.2 Nyttmaksimering	14
3.1.3 Valg under usikkerhet	14
3.1.4 Intertemporale valg	15
3.1.5 Livssyklushypotesen	16
3.2 Atferdsteori	17
3.2.1 Nåtidsskjevhet	17
3.2.2 Begrenset selvkontroll	19
3.2.3 Overkonfidens	20
4. Metode	22
4.1 Forskningsdesign	22
4.2 Metode for datainnsamling	22
4.3 Utarbeidelse av spørreundersøkelse	23
4.4 Utvalgsmetode	26
4.5 Databehandling og dataanalyse	26
4.5.1 T-test	27
4.5.2 Multippel regresjonsanalyse	27
4.6 Validitet og reliabilitet	28
4.6.1 Validitet	29
4.6.2 Reliabilitet	29
5. Resultat	30
5.1 Deskriptiv statistikk	30
5.2 Kunnskap om pensjon	33
5.3 Forventninger til pensjon	35
5.4 Multippel regresjonsanalyse	38
5.5 Hypotese 1 - Nåtidsskjevhet	41
5.6 Hypotese 2 - Overkonfidens	43
5.7 Hypotese 3 - Begrenset selvkontroll	46
5.8 Andre funn	47
6. Konklusjon og implikasjoner	51
7. Litteraturliste	53
8. Vedlegg	58

Figurliste

Figur 1: Sparing fordelt på alder (Finans Norge, 2018).....	2
Figur 2: Pensjonspyramiden (Norsk Pensjon, u.å.a).....	6
Figur 3: Pensjonssparing før og etter pensjonsreformen (DNB, u.å)	12
Figur 4: Livssyklushypotesen (Døskeland, 2014, s. 42).....	16
Figur 5: Utdanning fordelt på kjønn	32
Figur 6:inntekt fordelt på kjønn.....	33
Figur 7: Påstander	33
Figur 8: Kunnskapsspørsmål.....	34
Figur 9: Generell optimisme	44
Figur 10: Optimisme mot pensjon	44
Figur 11: Andelen av månedlig sparing.....	48
Figur 12: Sparing fordelt på alder.....	48
Figur 13: Sparing fordelt på inntekt.....	49
Figur 14: Sparing ut ifra kjennskap til pensjon.....	49

Tabelliste

Tabell 1: Struktur over spørreundersøkelsen	23
Tabell 2: Spørsmål 7, 9, 11 og 13 (kunnskapsnivå og forventning til pensjon)	25
Tabell 3: Variabelliste for regresjonsanalyse.....	28
Tabell 4: Cronbachs Alfa	30
Tabell 5: Deskriptiv statistikk av 277 respondenter	31
Tabell 6: T-test spørsmål 7 (vedlegg 2).....	36
Tabell 7: T-test spørsmål 9 (vedlegg 3).....	36
Tabell 8: T-test spørsmål 11 (vedlegg 4).....	37
Tabell 9: T-test spørsmål 13 (vedlegg 5).....	37
Tabell 10: Regresjonsanalyse (vedlegg 7)	39
Tabell 11: Redusert regresjonsanalyse (vedlegg 8)	40
Tabell 12: Besvarelser nåtidsskjevhet.....	41
Tabell 13: Besvarelser ved nåtidsskjeve valg	42
Tabell 14: Kalibreringstest.....	45
Tabell 15: Besvarelser selvkontroll	46
Tabell 16: Sparing og optimisme.....	50

1. Innledning

I 2011 ble pensjonssystemet i Norge betydelig endret. Bakgrunnen for endringen var en voksende andel pensjonister i forhold til arbeidstakere, i tillegg til en økende levealder. Det ble gjort for å sikre et bærekraftig og rettferdig pensjonssystem for fremtidige generasjoner (NAV, 2018). Reformen innebar at fremtidens pensjonister får vesentlig lavere alderspensjon, noe som resulterte i at alle også fikk et større ansvar for individuell pensjonssparing.

I etterkant av reformen har det vist seg at nordmenn har lite kunnskap om egen pensjon, og generelt høye forventninger til fremtidige pensjonsutbetalinger. Flere undersøkelser utført av finansinstitusjoner viser at mange ikke vet hvordan deres fremtidige pensjonisttilværelse vil være. I en undersøkelse Kantar har foretatt for Nordea, svarer 3 av 5 at de ikke vet hva de vil få utbetalt som pensjonister (Revfem, 2019). En liknende undersøkelse fra Storebrand viser at omtrent 50 prosent av respondentene ikke vet hva de vil få i pensjon den dagen de går av (Lindvoll, 2018). Bevisstheten varierer både med alder og kjønn. Det er spesielt de under 30 år som har minst kunnskap om hva de kan forvente seg (Lindvoll, 2018; Sparebank 1, u.å.a). Gjennomgående for de fleste undersøkelsene er at flere menn enn kvinner vet hva de vil få i pensjon (Sparebank 1, 2020; Revfem, 2020; Lindvoll, 2018).

Forventningene til fremtidig pensjon varierer noe, men generelt for de fleste undersøkelser er at de er urealistisk høye. Erfaringer fra Sparebank 1 tilsier at de fleste ønsker 80 prosent eller mer av lønnen som pensjon, mens man i realiteten kan forvente en pensjon mellom 50 og 60 prosent (Sparebank 1, u.å.b; Næss, 2016). En undersøkelse fra Storebrand har noe lavere tall i deres funn. Respondentene i denne undersøkelsen forventer omtrent 60 prosent av lønnen, mens en rapport fra Mercer sier at en gjennomsnittlig norsk arbeidstaker kan vente seg 48,8 prosent av lønnen i pensjon (Lindvoll, 2018). Tall fra 2019 viser at en gjennomsnittlig nordmann kan forvente seg rundt 320.000 kroner i samlet pensjon fra folketrygden og tjenestepensjon (vedlegg 6).

Til tross for de urealistisk høye forventningene, sparer ikke nordmenn nok på egenhånd. I underkant av 40 prosent sparer ut over det de får fra tjenstepensjon og folketrygden (Næss, 2016; Finans Norge, 2018). Som vi kan se av figur 1 øker sparingen i takt med alder frem til pensjonsalder (60+). Spareandelen varierer også med tanke på kjønn. De fleste undersøkelsene viser at kvinner sparer mindre enn menn (Lindvoll, 2018; Revfem, 2020; Sparebank 1, u.å.b).

Figur 1: Sparing fordelt på alder (Finans Norge, 2018)

I denne oppgaven ønsker vi å få en dypere forståelse for hva som driver våre forventninger til pensjon. Vi vil ta for oss relevant atferdsteori, som har som formål å beskrive hvordan psykologiske forhold kan forklare menneskers atferd i økonomiske beslutninger. Pensjon er et svært omfattende, men også viktig tema. Det berører folk flest, og av den grunn er det også interessant å se nærmere på hvilke forventninger som ligger til grunn. Urealistiske forventninger til pensjon kan få konsekvenser for fremtiden, hvor man ubevisst kan måtte justere ned levestandard og potensiell livskvalitet som følge av at man ikke gjør de nødvendige grepene i forkant. Vi vil derfor også se på kunnskap, sparevaner og andre forhold knyttet til pensjon.

1.1 Problemstilling

Oppgaven er bygget opp om følgende problemstilling:

“Kan nåtidsskjevhet, overkonfidens og begrenset selvkontroll forklare hvorfor folk har urealistiske forventninger til pensjon?”

Formålet med oppgaven er å undersøke om de tre utvalgte atferdsøkonomiske fenomen kan forklare urealistiske forventninger til pensjon. For å svare på problemstillingen benytter vi oss av en egen utarbeidet spørreundersøkelse som omhandler spørsmål knyttet til atferd, kunnskap og forventninger til pensjon, samt generell informasjon om respondentene.

1.1.1 Hypoteser og forskningsspørsmål

Vi kan ikke si med sikkerhet hva som påvirker urealistiske forventninger til pensjon, men vi kan komme med antakelser og påstander som vi tror kan ha en innvirkning og som vi deretter kan teste. For å svare på problemstillingen har vi valgt å utforme tre hypoteser, basert på ulike forskningsspørsmål, som representerer tre forskjellige fenomen innenfor atferdsteorien. Vi ønsker å undersøke hvordan nåtidsskjevhet, overkonfidens og begrenset selvkontroll påvirker folks forventninger til pensjon. Hypotesene er basert på atferdsteori som vil presenteres i neste kapittel, og senere bli testet ved hjelp av en regresjonsanalyse.

Hypotese 1: Nåtidsskjevhet

Bakgrunnen for hypotese 1 bygger på teorien om nåtidsskjevhet, og antakelsen om at beslutningstakere verdsetter dagen i dag høyere enn morgendagen. Ved avveiningen mellom to fremtidige valg, vil folk verdsette det valget som ligger nærmest frem i tid. Tidligere forskning viser en sammenheng mellom nåtidsskjevhet og sparing. Mennesker med nåtidsskjeve preferanser foretrekker å bruke penger i dag fremfor å spare til pensjon, noe som resulterer i utsatt sparing (Ackert & Deaves, 2010, ss. 301-302).

Den samme tankegangen kan vi bruke til å forklare sammenhengen mellom nåtidsskjeve preferanser og forventninger til pensjon. Vi antar at en potensiell årsak til at nåtidsskjeve beslutningstakere ikke sparer til pensjon på egenhånd er at de ikke tilegner seg nok kunnskap, nettopp fordi de ikke ser nødvendigheten av å gjøre det i dag. Kunnskap vil være vesentlig for

å forstå viktigheten av pensjon, og uten kunnskap kan det også medføre urealistiske forventninger. Vi forventer at funn fra undersøkelsen skal støtte hypotesen om at nåtidsskjevhet har en innvirkning på forventninger til pensjon.

Forskningsspørsmål 1: Har personer med nåtidsskjeve preferanser høyere forventninger til pensjon?

Hypotese 1: Personer med nåtidsskjeve preferanser har høyere forventninger til pensjon.

Hypotese 2: Overkonfidens

Kjennetegnet til en overkonfident aktør er at den har en tendens til å overvurdere presisjonen av egne ferdigheter, evner og informasjon, eller er veldig positiv til fremtiden og evnen til å kunne kontrollere den (Ackert & Deaves, 2010, s. 106). Overoptimisme er en form for overkonfidens, og handler blant annet om at mennesker er urealistisk optimistiske til fremtidige livshendelser (Ackert & Deaves, 2010, s. 111).

Det kan tenkes at en overkonfident person ikke ser viktigheten av å spare til pensjon på egenhånd, da den har en optimistisk tro på at alt vil ordne seg. Slike personer kan eksempelvis overvurdere fremtidig arbeid og inntekt slik at de forventer å få mer i pensjon enn de i realiteten vil få. Det kan også tenkes at overkonfidente personer har en overdreven tillit til velferdssystemet, og at pensjonen fra folketrygden og arbeidsgiver skal kunne dekke deres fremtidige behov. På bakgrunn av det ønsker vi i hypotese 2 å undersøke om overoptimistiske personer har høyere forventninger til pensjon.

Forskningsspørsmål 2: Har overoptimistiske personer høyere forventninger til pensjon?

Hypotese 2: Overoptimistiske personer har høyere forventninger til pensjon.

Hypotese 3: Begrenset selvkontroll

Ved vår tredje hypotese ønsker vi å teste fenomenet innen alternativ økonomisk teori om at personer med begrenset selvkontroll har høyere forventninger til pensjon. Personer med begrenset selvkontroll sliter med å kontrollere impulsive fristelser og har problemer med å styre handlingene mot langsiktige og rasjonelle valg. Dette fenomenet har blant annet vært en av

forklaringen for hvorfor folk ikke sparer nok til pensjon på egenhånd (Pompian, 2006, ss. 150-151).

I likhet med forklaringen for hvorfor folk med nåtidsskjeve preferanser har urealistiske forventninger til pensjon, antar vi at folk med begrenset selvkontroll ikke tilegner seg nok kunnskap om pensjon. Slike personer ønsker gjerne å opparbeide seg kunnskap om pensjon og lære hvordan pensjonssystemet fungerer, men mangel på selvdisiplin gjør at de utsetter det. På grunnlag av dette mistenker vi at begrenset selvkontroll kan være en faktor som indirekte påvirker folks forventninger til pensjon.

Forskningsspørsmål 3: Har personer med begrenset selvkontroll høyere forventning til pensjon?

Hypotese 3: Personer med begrenset selvkontroll har høyere forventninger til pensjon.

1.2 Operasjonalisering og avgrensning

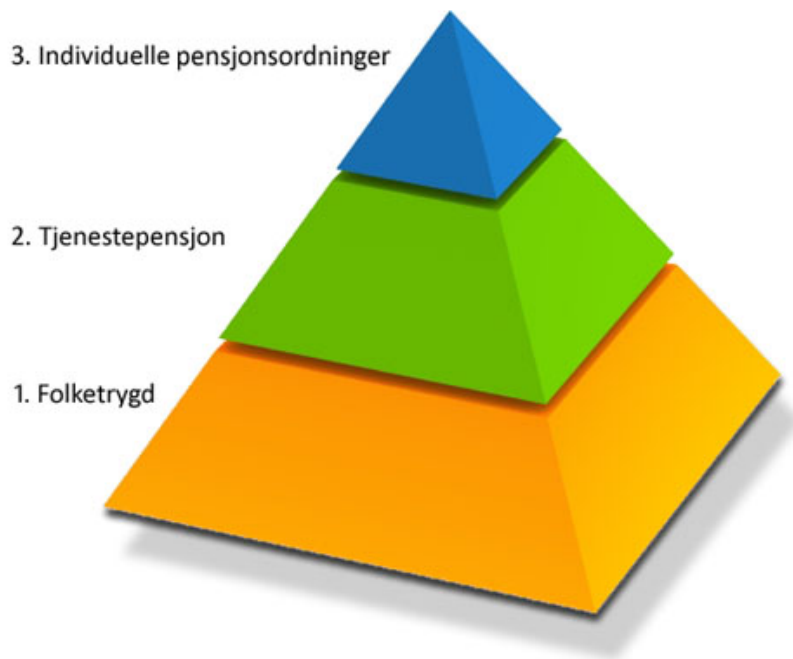
- Vi har definert urealistiske forventninger til pensjon som forventninger som avviker fra virkeligheten. En samlet vurdering fra tidligere undersøkelser og analyse av eget datamateriale legger grunnlaget for vår konklusjon om at utvalget har urealistiske forventninger til pensjon.
- Nåtidsskjevhet kan forstås som en kognitiv skjevhet som innebærer at man avviker fra det rasjonelle. Det betyr at mennesker ofte tar litt gode valg kortsiktig, fremfor veldig gode valg langsiktig (Ackert & Deaves, 2010, ss. 301-302).
- Begrenset selvkontroll kan sees i sammenheng med selvdisiplin, og kan forstås som en konflikt mellom menneskers overordnede ønsker og manglende evner til å handle konkret etter ønskene sine (Pompian, 2006, ss. 150-151).
- Overkonfidens handler om menneskers tendens til å overvurdere sine egne kunnskaper, evner og presisjon i informasjon, eller det å være veldig positiv til fremtiden (Ackert & Deaves, 2010, s. 106).

- Pensjon er et svært omfattende tema, og forventninger til pensjon vil sannsynligvis være påvirket av mange faktorer. For å avgrense temaets omfang, har vi i denne oppgaven hovedsakelig vektlagt tre utvalgte atferdsøkonomiske fenomen.

2. Pensjonssystemet i Norge

Pensjon er de pengene vi skal leve av den dagen vi slutter å jobbe, eller dersom noe uventet inntreffer. Hva man vil ha å leve av som pensjonist kommer an på en rekke faktorer. I dette kapitlet vil vi gi en kort innføring i det norske pensjonssystemet, samt ta for oss hovedtrekkene av pensjonsreformen fra 2011.

Det norske pensjonssystemet er tredelt, og pensjonsinntektene kommer fra en eller flere av kildene vist i figur 2. Grunnmuren i pensjonssystemet er alderspensjon fra folketrygden. I tillegg kommer tjenstepensjon fra arbeidsgiver, og på toppen kommer individuelle pensjonsordninger.

Figur 2: Pensjonspyramiden (Norsk Pensjon, u.å.a)

2.1 Alderspensjon fra folketrygden

Den grunnleggende pensjonsordning i Norge kommer fra folketrygden som er en viktig del av det norske velferdssystemet. Den ble innført i 1967 med mål om å gi folk mulighet til å leve slik de gjorde som yrkesaktive, og det praktiseres i dag ved standardsikring. Det betyr at alderspensjonen skal sikre alle en pensjon som står i forhold til inntekten som yrkesaktiv. For å sikre de som ikke har vært yrkesaktive, har folketrygden en minstepensjon kalt garantipensjon (NAV, 2018). Arbeidsinntekten fra skattemeldingen og antall år i arbeidslivet bestemmer hvor stor pensjon du får.

Pensjonsordningen fra folketrygden administreres av Arbeids- og velferdsetaten (NAV), og alle som er bosatt i Norge har rett til alderspensjon fra folketrygden. Finansieringen av alderspensjonen er basert på et “pay-as-you-go”-system, også kalt utligningssystem (Regjeringen, 2016). Det er en løpende finansiering hvor utbetalingene hvert år finansieres av innbetalingene samme år. Innbetalingene skjer gjennom trygdeavgiften fra arbeidstakerne, arbeidsgiveravgiften og tilskudd fra staten. I prinsipp betyr det at de som er i jobb i dag betaler pensjonen til dagens alderspensjonister.

2.2 Tjenestepensjon

For å øke pensjonsutbetalingen utover det en får fra folketrygden, vil fremtidig pensjon i tillegg være avhengig av tjenestepensjon fra nåværende og tidligere arbeidsforhold. Denne ordningen finansieres ved at arbeidsgiver setter av en del av lønnen til sparing. Ordningen kan deles i tjenestepensjon og avtalefestet pensjon (AFP). Hvilken tjenestepensjonsordning du har, avhenger om du arbeider i offentlig eller privat sektor.

2.2.1 Tjenestepensjon og AFP i offentlig sektor

Offentlig tjenestepensjon er regulert gjennom lov (staten) eller i tariffavtale (kommune), og omfatter alle som er ansatt i kommuner, fylkeskommuner, staten, helseforetak eller bedrifter med offentlig tilknytning. Denne pensjonsordningen er livsvarig og kan tas ut fra du er 67 år.

De som er født før 1963 er omfattet av en bruttoordning. Denne ordningen går ut på at samlet pensjon fra folketrygden og tjenestepensjonen skal utgjøre minst 66 prosent av sluttlønnen. Det forutsetter full opptjeningstid på 30 år og sluttlønn opptil 12 av folketrygdens grunnbeløp (G).

Ved kortere opptjeningstid blir pensjonen lavere. Nye regler fra 1. januar 2020 innebærer at de som er født fra og med 1963 er omfattet av en ren nettoordning. De vil få livsvarige påslagsordninger som kommer i tillegg til folketrygden. Pensjonen blir opptjent i en pensjonsbeholdning som en prosentandel av lønnen i stedet for å bli beregnet ut fra sluttlønnen. Den årlige opptjeningen utgjør 5,7 prosent av inntekt mellom 0 og 12 G, i tillegg til 18,1 prosent av inntekt mellom 7,1 og 12 G. De som allerede har opptjening fra bruttoordningen vil få pensjon fra både gammel og endret pensjonsordning (Norsk Pensjon, u.å.).

De fleste som er ansatt i offentlig sektor har også rett til AFP. Ordningen gjør det mulig å gå av med pensjon når du er 62 år. I utgangspunktet har alle offentlig ansatte rett til AFP, men det er noen hovedkrav som må oppfylles (Finansportalen, u.å.a):

- Du må ha jobbet i offentlig sektor i minimum tre år før du fyller 62 år
- Du må jobbe til du minimum er 62 år
- Du må stå i jobben når du tar ut AFP

De som er født før 1963 kan ta ut offentlig AFP fra de er 62 til de blir 67 år. Den blir redusert ved arbeidsinntekt, og kravet for å få offentlig AFP er at du må slutte i jobben helt eller redusere stillingen minst 10 prosent, i tillegg til at gjenværende stilling må utgjøre minst 60 prosent. Utgangspunktet er at ordningen skal dekke det du ville fått fra folketrygden dersom du jobbet til du ble 67 år, men kan ikke tas ut sammen med alderspensjon fra folketrygden (Finansportalen, u.å.a).

De som er født fra og med 1963 kan ta ut en livsvarig AFP fra 62 år, etter ny ordning. Ordningen beregnes som 4,21 prosent av årlig pensjonsgivende inntekt opp til 7,1 G i alderen fra 13 til 61 år, og vil kunne tas ut fleksibelt fra 62 til 70 år. Uttaket beregnes etter folketrygdens delingstall, og vil bli regulert på samme måte som alderspensjon fra folketrygden. Den kan tas ut i tillegg til lønn eller alderspensjon fra folketrygden og tjenestepensjon (Finansportalen, u.å.b).

2.2.2 Tjenestepensjon og AFP i privat sektor

Frem til 2006 var det kun obligatorisk for arbeidsgivere i offentlig sektor å tilby tjenestepensjon for sine ansatte. Obligatorisk tjenestepensjon (OTP) ble opprettet for å sikre at også ansatte i privat sektor fikk en tjenestepensjon. Ordningen er en såkalt nettoordning, hvor

tjenestepensjonen kommer i tillegg til folketrygden. Den krever et minimumsinnskudd på 2 prosent og skal være lik for alle i bedriften som har en inntekt mellom 1 G og 12 G. Det betyr at arbeidsgiveren setter av minst 2 prosent av den ansattes lønn til pensjonssparing. Arbeidstakeren kan selv velge å bidra med pensjonssparing utover det, men det er frivillig.

Det finnes ulike former av tjenestepensjonsordninger i privat sektor. Arbeidsgiveren kan velge mellom ytelsespensjon, innskuddspensjon eller hybridpensjon.

Ytelsespensjon, også kalt foretakspensjon, er en ordning som gir de ansatte en på forhånd fastsatt årlig pensjon. Pensjonsutbetalingen fastsettes ved at alderspensjonen fra folketrygden og arbeidsgiver utgjør en fast prosent av sluttlønnen. Hvor stor andel av sluttlønnen du vil få avhenger av om arbeidsgiveren har en god eller dårlig ordning, men varierer vanligvis mellom 50 og 70 prosent. Denne ordningen er vanligvis livsvarig for ansatte i privat sektor. Den betales ut månedlig, resten av livet. For å få fulle ytelser, må du være 67 år og ha minimum 30 år i ordningen. Pensjonen kan tas ut fra fylte 62 år, men det årlige beløpet vil da bli redusert, siden utbetalingene blir fordelt over lenger tid. Uttak av pensjonen vil ikke bli redusert med arbeidsinntekt (Finansportalen, u.å.c).

Innskuddspensjon er en ordning hvor det er fastsatt en prosentandel av lønnen som går til pensjonssparing. I motsetning til ytelsespensjon vet man kun hvor mye som settes inn i ordningen, men ikke hvor mye man vil få utbetalt i pensjon. Innskuddssatsen varierer fra arbeidsgiver til arbeidsgiver, men de gjeldende satsene er minimum 2 prosent av lønn mellom 1 G og 12 G, og maksimalt 7 prosent av lønn opptil 7,1 G og 25,1 prosent av lønn mellom 7,1 G og 12 G. Pengene blir satt inn på en pensjonskonto, hvor alle kostnader knyttet til pensjonsordningen blir dekket av arbeidsgiver så lenge en er ansatt. Kontoen er knyttet til en spareprofil, hvor brutto avkastning blir tilført kontoen. Årlig utbetaling estimeres ved å dele oppspart beløp på antall år pensjonen ønskes utbetalt. Pensjonen kan tidligst tas ut fra fylte 62 år, men skal utbetales i minst 10 år og minimum til fylte 77 år. Uttak her kan også kombineres med arbeidsinntekt, og vil ikke bli redusert (Finansportalen, u.å.d).

Hybridpensjon er en kombinasjon av innskudds- og ytelsespensjon. Her er samme satser som for innskuddspensjon gjeldende, med minimum 2 prosent av lønn mellom 1 G og 12 G, maksimalt 7 prosent av lønn opptil 7,1 G og 25,1 prosent av lønn mellom 7,1 G og 12 G. Arbeidsgiveren dekker kostnadene knyttet til pensjonsordningen, og det er også arbeidsgiveren

som bestemmer hvordan avkastningen skal beregnes. Det er tre ulike måter å beregne avkastning på:

- G-regulering: Pensjonsbeholdningen stiger i takt med folketrygdens grunnbeløp (G) og reguleres i tråd med lønnsutviklingen i samfunnet.
- 0-garanti: Pensjonsplasseringene kan ikke gå i tap fra år til år, som betyr at årlig avkastning ikke kan være lavere enn 0 prosent.
- Fritt investeringsvalg: Arbeidstaker velger selv spareprofil.

Pensjonen kan tas ut fra 62 år, og utbetales i minst 10 år og til minimum fylte 80 år. Den kan også kombineres med arbeidsinntekt uten reduksjon (Finansportalen, u.å.e).

AFP i privat sektor tilbys i bedrifter som har en tariffavtale med dette inkludert. På samme måte som i offentlig sektor er det en mulighet for å gå av med tidlig pensjon fra fylte 62 år, og det er en livsvarig ytelse i tillegg til folketrygden. Hovedkravene som må oppfylles for å få AFP i privat sektor er følgende:

- Før uttak må du ha jobbet sammenhengende de siste tre årene hos en arbeidsgiver som har AFP, og må stå i jobb til fylte 62 år
- Du må stå i jobben når du tar ut AFP
- Må ha jobbet i en AFP-bedrift i minimum 7 av de siste 9 årene før du fyller 62 år
- Må tas ut sammen med alderspensjon fra folketrygden

Pensjonen beregnes av den inntekten du har hatt mellom 13 og 61 år, med 0,314 prosent av all pensjonsgivende inntekt opp til 7,1 G, og fordeles etter forventet levealder. Det kan kombineres med arbeidsinntekt og vil ikke bli redusert (Finansportalen, u.å.f).

2.3 Individuelle pensjonsordninger

I tillegg til folketrygden og tjenestepensjon, er pensjonssystemet også lagt opp til egen sparing. Individuell sparing til pensjon kan gjøres på flere måter. I form av bankinnskudd, nedbetaling av gjeld, eller sparing i fond og aksjer. I tillegg finnes det ulike former for pensjonsprodukter. En av de vanligste er individuell pensjonssparing (IPS) (Døskeland, 2014, s. 389). Ordningen innebærer at man kan spare opptil 40.000 kroner i året på en IPS-konto, mot en midlertidig

skattefordel. Fordelen er utsatt skatt, og gir en reduksjon på 22 prosent av verdien du sparer, men som senere vil beskattes ved uttak fra IPS-kontoen. Det kan sees på som et rentefritt lån, og er et incentiv fra myndighetene for å motivere til egen pensjonssparing. Pengene er låst frem til pensjonsalder, men forvaltes i fond og spareprofiler som en selv kan velge (Finansportalen, u.å.g).

2.4 Pensjonsreformen

I 2011 ble pensjonssystemet betydelig endret som følge av at sammensetningen av den norske befolkningen har endret seg. Vi har en voksende andel pensjonister i forhold til arbeidstakere, i tillegg til en høyere levealder nå enn tidligere. Reformen ble innført for å sikre et bærekraftig og rettferdig pensjonssystem for fremtidige generasjoner (NAV, 2018).

Det var hovedsakelig fire endringer som ble innført med pensjonsreformen:

- Ny regulering av løpende alderspensjon
- Fleksibel uttaksalder
- Levealdersjustering
- Ny opptjeningsmodell

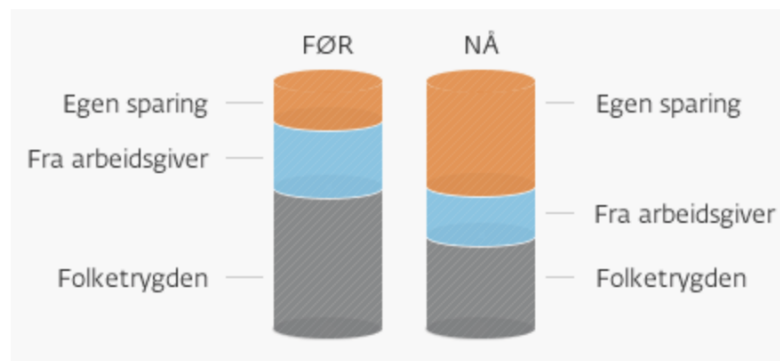
Ny regulering av løpende alderspensjon innebærer at når alderspensjonen utbetales blir den ikke regulert av G, men med G fratrukket 0,75 prosent. Alderspensjonister skal ikke ta del i den generelle lønnsreguleringen, og dermed blir folketrygdens grunnbeløp regulert noe lavere (Bibliotekarforbundet, 2018).

Med fleksibel uttaksalder er det nå opp til den enkelte å velge når den vil ta ut alderspensjon, og i hvilken grad. Den blir ikke regulert eller avkortet av annen inntekt. Det betyr at velger man å ta ut alderspensjon fra folketrygden tidlig, vil årlig pensjon bli lavere enn hvis man velger å ta ut alderspensjonen senere. Dette fordi pensjonen fordeles over flere antall år (Bibliotekarforbundet, 2018).

Som følge av en høyere levealder enn tidligere, blir nå alderspensjonen fra folketrygden levealdersjustert. Alderspensjonen er fortsatt livsvarig, men beregningen av pensjon blir gjort ut ifra antatt levealder for kvinner og menn i samme årskull det året man fyller 61 år. Dersom levealderen har økt, vil pensjonsutbetalingen gi en noe lavere årlig utbetaling, med mindre man velger å utsette uttak, eller øke pensjonsopptjeningen tidligere (Bibliotekarforbundet, 2018).

Ny opptjeningsmodell er allerede noe omtalt i tidligere teori, og innebærer hovedsakelig at de som er født i 1953 eller tidligere omfattes av gammel opptjeningsmodell, de mellom 1953 og 1963 har opptjening fra gammel og ny opptjeningsmodell, og de som er født i 1963 eller senere omfattes av ny opptjeningsmodell (Bibliotekarforbundet, 2018).

I hovedtrekk betyr den nye pensjonsreformen at fremtidens pensjonister får vesentlig lavere pensjon enn dagens pensjonister. Det må kompenseres med å stå lenger i arbeid. I tillegg vil det være nødvendig for de fleste å spare mye mer på egenhånd enn tidligere for å sikre seg en god pensjon i fremtiden.

Figur 3: Pensjonssparing før og etter pensjonsreformen (DNB, u.å)

3. Teori

I dette kapitlet tar vi for oss teorien som ligger til grunn for våre hypoteser. For å forstå hvorfor noen personer har høyere forventninger til pensjon enn andre, kan det være aktuelt å se på de psykologiske forholdene som ligger til grunn for menneskelig atferd i økonomiske beslutningssituasjoner. Kapitlet starter med en presentasjon av standardmodellen for beslutningsteorien. Modellen vil tjene som et utgangspunkt for hvordan et rasjonelt menneske foretar beslutninger under usikkerhet og over tid. Videre vil vi se på hvordan atferdsøkonomien modifierer standardantakelsene i økonomifaget, og hvordan alternativ teori kan være med å forklare hvorfor det foreligger urealistiske forventninger til pensjon.

3.1 Standard økonomisk teori

Beslutningsteori har til formål å forklare hvilke faktorer som påvirker individets beslutningsprosess. Tradisjonelt sett har beslutningsmodeller blitt brukt til å forklare hvordan

et rasjonelt menneske foretar beslutninger. Denne modellen kjenner vi som den normative modellen, som sier noe om hvordan beslutninger bør tas i en perfekt verden (Beslutningsteori, 2018). Modellen bygger på standardantakelsene innenfor tradisjonell økonomisk teori om at mennesket opptrer som homo economicus, altså som et økonomisk menneske (Cappelen & Tungodden, 2012). Teorien tar utgangspunkt i tre grunnleggende antakelser for å forklare hvordan det økonomiske mennesket opptrer (Ackert & Deaves, 2010):

1. Mennesket har rasjonelle preferanser
2. Mennesket maksimerer nytteverdien
3. Mennesket tar uavhengige beslutninger basert på all relevant informasjon

Det økonomiske mennesket har et sett med preferanser, ønsker og oppfatninger knyttet til beslutningssituasjoner. Individet handler med utgangspunkt i disse alternativene når det foretar valg. Ut ifra teorien om rasjonalitet vil det økonomiske mennesket utføre perfekte kalkuleringer og velge det alternativet som maksimerer deres forventet nytte. Det forutsetter at all relevant informasjon om valget er tilgjengelig for individet. Det økonomiske mennesket tar ikke moralske hensyn, men handlingene gjøres med tanke på egen økonomisk vinning.

Ifølge standard økonomisk teori skal folk opptre på en systematisk og rasjonell måte for å forberede seg på pensjonisttilværelsen. Folk skal kunne sette seg inn i pensjonssystemet og vite hvordan en skal bruke det. De skal ha bestemte preferanser, klare å tolke, forstå og reflektere over hvilke konsekvenser beslutninger vil ha for fremtidig pensjon, og de skal være i stand til å velge det beste alternativet (Østhus, 2019).

3.1.1 Rasjonelle preferanser

For at mennesker skal ha rasjonelle preferanser må visse betingelser være oppfylt. For det første antar teorien at beslutningstakerne er i stand til å ta et valg mellom alle mulige kombinasjoner av alternativer. Dette er i den tradisjonelle nytte teorien omtalt som fullstendighet. For det andre må preferansene være komplette. Det vil si at en person kan sammenligne alle mulige valg og rangere de i forhold til hverandre. Dersom en person har valget mellom alternativ x og alternativ y , vil beslutningstakeren enten foretrekke “ x fremfor y ”, “ y fremfor x ” eller “ x og y like mye”. I tillegg må preferansene være transitive. Dersom en person har valget mellom alternativ x , y og z , og personen foretrekker “ x fremfor y ”, og “ y fremfor z ”, vil personen også foretrekke “ x fremfor z ” (Ackert & Deaves, 2010, s. 4). Samlet sett innebærer disse betingelsene at en kan

rangere alle alternativene i forhold til sine preferanser på en konsistent måte, og valget har minst ett foretrukket alternativ.

3.1.2 Nyttmaksimering

Dersom de tre betingelsene for rasjonelle preferanser er til stede, kan en nyttefunksjon utarbeides for å beskrive beslutningstakerens preferanser. Funksjonen betegnes som u og er symbolet for nytte. De ulike beslutningsalternativene kan tildeles en verdi ut ifra en rangering av preferansene, hvor det mest foretrukne alternativet får en høyere verdi enn det minst foretrukne alternativet. På denne måten kan man tallfeste en beslutningstakers preferanser og sammenligne alternativene ut ifra hvilken nytte de gir. Ved valget mellom å konsumere én is og to brus (x_1, y_2) eller to is og én brus (x_2, y_1), kan nyttefunksjonene defineres som:

$$u(x_1, y_2) \text{ og } u(x_2, y_1)$$

Dersom beslutningstakeren foretrekker det første alternativet, vil det si at nytteverdien for én is og to brus er større enn nytteverdien for to is og én brus:

$$u(x_1, y_2) > u(x_2, y_1)$$

Ut ifra teorien om rasjonalitet vil mennesket velge det alternativet som gir best utfall. En vil derfor velge det alternativet som maksimerer nytteverdien. I dette tilfellet vil det si at beslutningstakeren vil velge å konsumere én is og to brus.

3.1.3 Valg under usikkerhet

Den rasjonelle modellen over antar at mennesket tar beslutninger ut ifra fullstendig eller perfekt informasjon. I realiteten vil det foreligge noe usikkerhet i beslutningssituasjoner. Forventet nytteteori ble utviklet i et forsøk på å definere rasjonell atferd under usikkerhet (Ackert & Deaves, 2010, s. 4). Denne teorien antar at beslutninger tas ut ifra forventet fremtidig nytte ved å multiplisere utfallets nytteverdi $u(x_n)$ med sannsynligheten for at utfallet inntreffer p_n :

$$E[u(x)] = p_1 \cdot u(x_1) + p_2 \cdot u(x_2) + \dots p_n \cdot u(x_n)$$

På samme måte som for tradisjonell nytteteori vil beslutningstakere under usikkerhet vurdere alternativene opp mot hverandre og velge det alternativet som gir høyest forventet nytteverdi.

3.1.4 Intertemporale valg

Noen ganger står vi overfor valg som påvirker oss over tid, og hvor kostnader og fordeler ved beslutninger påløper i forskjellige tidsperioder. Dette kalles intertemporale valg (Wilkinson & Klaes, 2012, s. 19). Et eksempel på et intertemporalt valg er sparing til pensjon. Beslutningstakeren vil spare noe av inntekten i en periode for å kunne øke konsumet i en annen periode. Konsumet for en periode vil da gå på bekostning av konsumet i en annen periode.

Tradisjonelt sett har “The Discounted Utility Model” (DU-modellen) blitt brukt for å forklare hvordan vi tar beslutninger over tid (Samuelson, 1937). Modellen spesifiserer en intertemporal nyttefunksjon $U^t(c_t, \dots, c_T)$ som beskriver nytten U på tidspunkt t for preferansen av konsum $(c_t, c_{t+1}, c_{t+2}, \dots)$, som starter i periode t og fortsetter til periode T (Wilkinson & Klaes, 2012, s. 264). Modellen antar at en persons intertemporale nyttefunksjon kan beskrives som:

$$U^t(c_t, \dots, c_T) = \sum_{k=0}^{T-t} D(k)u(c_{t+k}) \text{ hvor } D(k) = (1/(1+p))^k$$

For å finne nytten av samlet konsum $U^t(c_t, \dots, c_T)$ må en summere nytten av konsumet for en periode $u(c_t)$ med nytten av konsumet for en annen periode $u(c_{t+k})$ og dividere med $(1+p)^k$. Ved valg av konsum over to perioder kan den intertemporale nyttefunksjonen skrives som:

$$U(c_1, c_2) = u(c_1) + u(c_2)/(1+p)^1$$

Uttrykket p viser til beslutningstakerens diskonteringsrente, som sier noe om hvordan personen vurderer nytten av konsumet i en periode i forhold til nytten av konsumet i en annen periode. Økonomisk teori antar typisk eksponentiell diskontering. Det vil si at beslutningstakeren vektlegger nåtiden høyere enn fremtiden. Etersom tiden går, vil nytten fra ulike fremtidige perioder endre seg i samme takt. Ved eksponentiell diskontering vil diskonteringsrenten ha en positiv verdi. Det gir en diskonteringsfaktor $D(k) = (1+p)^k$ større enn 1. Nytteverdien vil da reduseres med tiden fordi $u(c_2)/(1+p)^1$ er mindre enn $u(c_2)$ (Hey, 2003, s. 263).

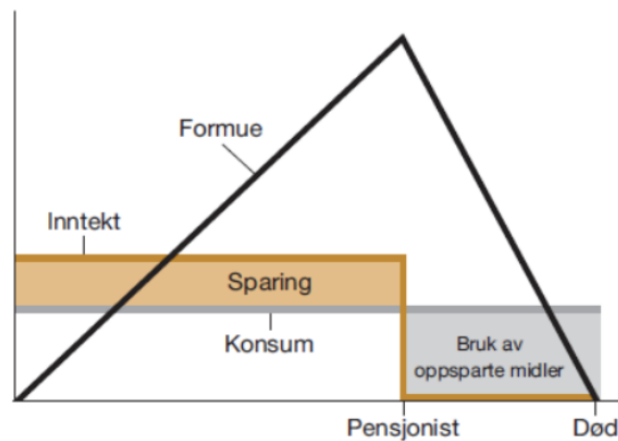
Selv om modellen har vært en tradisjonell tilnærming for å forklare valg over tid, har ikke modellen blitt bekreftet av empiriske bevis. I tillegg har en rekke avvik blitt observert i løpet av de siste tiårene (Wilkinson & Klaes, 2012, s. 261). Mye av dette kan forklares ut ifra funn relatert til prospektteorien. I mange situasjoner vil ikke standardmodellen for eksponentiell diskontering forklare atferd på en god nok måte. Derfor har en alternativ modell kalt hyperbolsk

diskontering blitt utarbeidet (Wilkinson & Klaes, 2012, s. 50). Denne modellen vil vi gå nærmere innpå i kapittel 3.2.1.

3.1.5 Livssyklushypotesen

Den mest kjente teorien for å forklare individers beslutninger knyttet til forbruk og sparing er livssyklushypotesen. Den bygger på teorien om intertemporale valg og standardantakelsene i økonomisk teori om at individet maksimerer sin nytte ved å fordele det totale konsumet jevnt over hele livsløpet. Livssyklushypotesen antar at vi planlegger rasjonelt slik at vi sparer inntekten i perioder hvor den er høy, og bruker av sparingen eller tar opp lån i perioder hvor den er lav. Vi sparer til pensjon i yrkesaktiv alder og tærer på denne formuen som pensjonister.

Den viktigste beregningen for livssyklushypotesen er en spareprofil hvor besparelser gradvis bygger seg opp, maksimerer seg, og til slutt synker igjen som en funksjon av tiden:

Figur 4: Livssyklushypotesen (Døskeland, 2014, s. 42)

To underliggende tendenser som ligger til grunn hos mennesker i henhold til livssyklushypotesen er at:

1. De fleste foretrekker en høy levestandard, og maksimerer derfor forbruksutgiftene i nåtiden.
2. De fleste foretrekker en konstant levestandard, og vil ikke gjøre store endringer periodevis livet igjennom.

Det betyr at mennesker vil forsøke å opprettholde de høyeste og jevneste forbruksvanene som mulig (Pompian, 2006, s. 151).

I en rapport av forskningsstiftelsen Fafo (2019) viser funnene fra en surveyundersøkelse at arbeidstakernes interesse for og kunnskap om pensjon er skjevfordelt etter alder og inntekt. Yngre arbeidstakere og arbeidstakere med lav inntekt er både mindre opptatt av og mer usikre på hvilke pensjonsordninger de er omfattet av gjennom arbeidsplassen. Disse funnene kan forklares ut ifra perspektivet om livssyklushypotesen, og hvorfor spareviljen øker med inntekt og alder. Yngre personer er mer opptatt av etableringsfasen enn pensjonisttilværelsen, mens personer som nærmer seg pensjonsalder, og personer med høy inntekt, vil i større grad enn andre se relevansen av å få oversikt over sine pensjonsrettigheter.

3.2 Atferdsteori

Atferdsøkonomi er en retning innen økonomifaget som viser hvordan psykologiske forhold kan forklare menneskelig atferd i økonomiske beslutningssituasjoner. Atferdsteorien utfordrer den tradisjonelle antakelsen om at mennesker er fullkomment rasjonelle. Empirisk forskning viser nemlig at det er vanskelig å utføre det standard økonomisk teori tilsier. Vi har ofte dårlig selvkontroll og klarer ikke å følge de planene vi har lagt for fremtiden. Det oppstår et avvik mellom hva rasjonell teori sier, og faktisk atferd (Døskeland, 2014, s. 397).

Vi klarer ikke alltid å få oversikt over all relevant informasjon og ta gode beslutninger, fordi oppmerksomhet er en begrenset ressurs (Døskeland, 2014, s. 244). Mennesket utvikler derfor strategier for å gjøre informasjonen mer håndterbar. Strategiene kalles for kognitive snarveier eller heuristikker. Slike snarveier fører ofte til effektive beslutninger, men kan også gjøre at det oppstår kognitive skjevheter (bias). Kahneman & Tversky (1974) står sentral i forskningen på heuristikker og skjevheter. De mener en bedre forståelse av disse heuristikkene og skjevhetene kan forbedre vurderinger og avgjørelser i beslutningssituasjoner.

3.2.1 Nåtidsskjevhet

Ut ifra standard økonomisk teori er mennesker rasjonelle vesener som vil fordele inntekten over livsløpet. Fornuften tilsier at man vil bruke en del av pengene en tjener på å ha det godt i dag, men at noe spares til pensjonstiden og dagene etter arbeidslivet. Som vi så på i kapittel

3.1.4, antar DU-modellen at vi til enhver tid bruker den samme diskonteringsrenten for alle fremtidige perioder. Matematisk sett vil det si at ved diskonteringsfaktoren:

$$D(k) = (1/1 + p)^k$$

vil diskonteringsrenten p være konstant for alle fremtidige perioder. Imidlertid er det en del empiriske bevis på at diskonteringsrenten p ikke er konstant over tid, men har en tendens til å avta. Det vil si at preferansene våre er dynamisk inkonsekvente. Dette er grunnlaget for teorien om hyperbolsk diskontering, som er en alternativ teori til den tradisjonelle DU-modellen (Wilkinson & Klaes, 2012, s. 293).

For å forstå hvordan beslutningstakere tar valg ut ifra hyperbolsk diskontering, kan vi anta følgende scenario. En person får valget mellom et mindre beløp på tidspunkt t , og et større beløp på tidspunkt $t+1$. Når tidspunkt t er langt frem i tid velges det største beløpet, men når tidspunkt t er nærmere blir ofte situasjonen endret, og det velges heller det mindre beløpet. Vi velger 1150 kroner om to år fremfor 1000 kroner om ett år, men samtidig 1000 kroner i dag fremfor 1150 kroner om ett år.

Eksperimenter tyder altså på at forståelsen av mennesker som økonomiske, rasjonelle vesener er feil. Vi lever i nuet, og verdsetter dagen i dag mer enn morgendagen. Fenomenet vi mennesker lider av er kalt nåtidsskjevhet, også kalt present-bias. Det er en kognitiv skjevhet som gjør at man avviker fra det rasjonelle. Vi tar litt gode valg kortsiktig, fremfor veldig gode valg langsiktig. Når det kommer til pensjonssparing vil mange kunne være opptatt av å starte et strengt spareregime, bare ikke i dag (Ackert & Deaves, 2010, ss. 301-302).

Tidligere forskning viser at nåtidsskjevhet spiller en stor rolle for å forklare hvorfor folk ikke klarer å ta aktive valg knyttet til pensjonssparing. Eksempelvis viser en studie at folk unnlater å bevege seg bort fra det som er forhåndsvalgt, og unnlater å benytte seg av sparemuligheter med skattefordel på grunn av nåtidsskjevde preferanser. Ved å redusere påvirkningen av nåtidsskjevhet kan sparing til pensjon øke (Goda, Levy, Manchester, Sojourner & Tasoff, 2017).

3.2.2 Begrenset selvkontroll

Begrenset selvkontroll er sterkt knyttet til nåtidsskjevheter. Fenomenet stammer fra selvdisiplin, og kan beskrives som en konflikt mellom menneskers overordnede ønsker og deres manglende evner til å handle konkret etter ønskene. En person med begrenset selvkontroll sliter med kortsiktige og impulsive fristelser, og har problemer med å styre egne følelser og handlinger mot langsiktige og rasjonelle valg. Et eksempel kan være et ønske om å gå ned i vekt, hvor den langsiktige planen om å nå målet kan bli ødelagt av midlertidige fristelser som godteri og gode desserter (Pompian, 2006, ss. 150-151).

Når det kommer til penger og sparing er det et område mennesker historisk har vist mangel på selvkontroll. Vi velger ofte å konsumere i dag fremfor sparing i morgen. Studier viser at personer med god selvkontroll har bedre spareatferd, bedre generell økonomisk atferd og føler seg tryggere i sin nåværende og fremtidige økonomiske situasjon (Strömbäck, Lind, Skagerlund & Västfjäll, 2017). Studier er også gjennomført for å undersøke sammenhengen mellom selvkontroll og pensjonssparing. Funn fra Trehan & Sinha (2020) indikerte at manglende selvkontroll og selvdisiplin påvirker pensjonssparingen negativt. Empirisk forskning viser også at det er en sammenheng mellom selvkontroll hos barn og pensjonssparing hos voksne. Barn med god selvkontroll har større sannsynlighet for å spare til pensjon som voksne (Lades, Egan, Delaney & Daly, 2017).

Skjevheter i selvkontroll kan forstås i sammenheng med livssyklushypotesen som beskriver koblingen mellom forbruks- og besparelsetiden for enkeltpersoner gjennom livsløpet. Hvor mye den enkelte velger å spare gjenspeiler preferansene rundt dagens forbruk. I 1998 introduserte Hersh Shefrin og Richard Thaler en atferdsmessig livssyklushypotese, som spesielt tar for seg selvkontroll. De delte formuen inn i tre «mentale» kontoer: nåværende inntekt, omløpsmidler og fremtidig inntekt. Det antas at fristelsen for å bruke er størst for nåværende inntekt og minst for fremtidig inntekt. Det er sannsynlig at mennesker sparer med de pengene/verdiene de ser på som formue, men mindre sannsynlig med det de anser som nåværende inntekter. For folk flest er sparing formidlet gjennom finansinstitusjoner eller arbeidsgiver, i form av nedbetaling av boliglån og pensjonssparing. På denne måten vil ikke den enkelte bli utfordret på selvkontrollen (Pompian, 2006, ss. 152–153).

3.2.3 Overkonfidens

Overkonfidens er menneskers tendens til å overvurdere sine egne kunnskaper, evner og presisjon i informasjon, eller det å være veldig positiv til fremtiden og egen evne til å kontrollere den (Ackert & Deaves, 2010, s. 106). Det betyr at våre beslutninger kan være basert på vurderinger og slutninger som ikke samsvarer med virkeligheten, og som igjen fører til uønskede resultater. Ackert og Deaves viser til psykologiske studier som sier at folk flest har overdreven selvtillit (overkonfidens) om sine egne relative evner, og er urimelig optimistiske når det gjelder fremtiden deres.

Overkonfidens kan forklares i flere ulike former:

- Miskalibrering
- Bedre-enn-gjennomsnittet
- Illusjon av kontroll
- Overdreven optimisme

Miskalibrering

Miskalibrering handler om at mennesker overestimerer presisjonen i egen kunnskap (Ackert & Deaves, 2010, s. 106). Vi har en tendens til å tro at vår egen kunnskap er bedre og mer presis enn det den faktisk er. For å måle hvorvidt en person overestimerer sin egen kunnskap, kan vi benytte oss av en kalibreringstest. Det gjøres eksempelvis ved å stille en gruppe mennesker en rekke faktaspørsmål med konkrete svar, for deretter å svare på hvor sikker den enkelte er på at svaret er riktig. Dersom personen tror at den har mer riktige svar enn det den har, tyder det på at vedkommende er overkonfident. Det kan forklares ved følgende formel (Michailova, 2010):

$$\text{Over-/underkonfidens} = \text{Gjennomsnittlig \% sikker} - \text{gjennomsnittlig \% riktige svar}$$

Kalibreringstesten benytter seg vanligvis av ett av tre svarformater: “Half-range” format, “full-range” format eller “interval estimation” format. “Half-range” formatet tar for seg spørsmål med to svaralternativer, hvor respondentene deretter blir bedt om å vurdere sannsynligheten for at det valgte svaret var riktig på en skala fra 50-100 prosent, hvor 50 prosent tilsvarer ren gjetting. “Full-range” formatet måler overkonfidens ved å stille en påstand, etterfulgt ved at respondenten vurderer sannsynligheten for at påstanden er sant på en skala fra 0-100 prosent. 0 prosent tilsvarer usant og 100 prosent tilsvarer sant. “Interval estimation” formatet stiller også en påstand, men her blir respondenten bedt om å avgi et svar, normalt av numerisk verdi, hvor

svaret og grad av overkonfidens blir målt ved å se på forskjellen mellom det oppgitte sannsynlighetsintervallet, og den observerte verdien innenfor et intervall (Olsson, 2014).

Bedre-enn-gjennomsnittet

Bedre-enn-gjennomsnittet er en annen form for overkonfidens, hvor mennesker anser egen kunnskap og egenskaper som bedre enn gjennomsnittet (Ackert & Deaves, 2010, s. 110). Når de vurderer sin stilling i en fordeling av jevnaldrende på nesten hvilken som helst positiv egenskap som kjøreevne, inntektsutsikter eller levetid, sier et stort flertall at de er over gjennomsnittet. Selvfølgelig kan bare halvparten være bedre enn gjennomsnittet dersom egenskapen er symmetrisk fordelt (Camerer & Lovallo, 1999, s. 306).

Illusjon av kontroll

Illusjon av kontroll er menneskers tro på å kunne kontrollere hendelser og utfall som ikke lar seg kontrollere. Et eksempel på dette er troen på å kunne kontrollere utfallet av et terningkast, hvor hvert utfall har samme sannsynlighet (Ackert & Deaves, 2010, s. 111).

Overdreven optimisme

Overdreven optimisme foreligger når mennesker anser gunstige hendelser mer sannsynlig enn historikk eller analyse skulle tilsi, eller motsatt ugunstige hendelser. Eksempelvis å vinne i lotteri eller å dø av kreft. Studenter forventer å få høyere karakter enn de faktisk får, og overvurderer antallet jobbtillbud de vil motta. Nygifte forventer at ekteskapene deres skal vare livet ut, til tross for høye skilsmisserater. Når det kommer til planlegging tror ofte mennesker at de kan oppnå mer enn de faktisk kan, og at eventuelle kostnader vil være som forventet. I virkeligheten vil ofte realiteten være en helt annen (Ackert & Deaves, 2010, s. 111).

Overoptimisme er utbredt i flere settinger, men spesielt i den økonomiske beslutningstakingen. I en undersøkelse utført av Gallup Organization for UBS PaineWebber, kom det frem at respondenter forventet at deres aksjeportefølje i gjennomsnitt ville utkonkurrere markedet, og at de var for optimistiske (Ackert & Deaves, 2010, s. 115-116).

Weinstein (1980) undersøkte menneskers tendens til å være urealistisk optimistiske om deres fremtidige livshendelser. I studien estimerte studenter deres egen sjans for å oppleve 42 hendelser i forhold til at klassekameratene skulle oppleve det samme. Totalt sett vurderte

studentene sine egne sjanser til å være betydelig over gjennomsnittet for positive hendelser og under gjennomsnittet for negative hendelser.

4. Metode

Under dette kapittelet blir det gjort rede for metoden og designet som ligger til grunn for forskningsprosessen, i tillegg til en beskrivelse av utarbeidelse, gjennomføring og analyse av spørreundersøkelsen. Kapittelet avsluttes med en diskusjon vedrørende studiens validitet og reliabilitet.

4.1 Forskningsdesign

I forskning skiller det mellom kvalitativ og kvantitativ tilnærming (Ringdal, 2013, s. 24). For å belyse oppgavens problemstilling ble det benyttet kvantitativ metode for innhenting og analyse av data. Kvantitativ data uttrykkes som tallverdier og kan beskrives ved hjelp av tabeller og grafiske figurer. Denne metoden gjør det mulig å analysere data ved hjelp av statistiske mål og brukes for å teste hypoteser og teorier, og for å gjøre rede for årsakssammenhenger og fenomen (Befring, 2015, ss. 131-160).

Som forskningsdesign er det benyttet tverrsnittstudie og en kombinasjon av deskriptivt og kausalt design. En tverrsnittstudie samler informasjon fra et definert utvalg på et gitt tidspunkt, og fordelene med denne type design er at man relativt raskt og enkelt kan få tilgang på mye informasjon. Kausalitet betyr årsakssammenheng, og benyttes når man ønsker å finne en statistisk årsakssammenheng mellom to eller flere variabler (Ringdal, 2013, s. 496). Vi vil ikke kunne si noe om årsakssammenhengen mellom variablene, da det kan være bakenforliggende faktorer som påvirker, men derimot kan vi si noe om forholdet mellom dem. Det vil også gis en deskriptiv beskrivelse av dataen som er innsamlet.

4.2 Metode for datainnsamling

For å svare på oppgavens problemstilling ble det benyttet en spørreundersøkelse for innsamling av rådata. Spørreundersøkelsen ble utarbeidet i Qualtrics (Qualtrics, 2020). Det er et nettbasert verktøy som gjør det mulig å utforme og distribuere undersøkelsen, samt samle og analysere

svarene fra ett og samme sted. En anonym internettlenke gjør det mulig å samle inn data uten at informasjonen kan spores tilbake til respondentene.

4.3 Utarbeidelse av spørreundersøkelse

Spørreundersøkelsen ble utarbeidet nøye og endret flere ganger i prosessen for å sikre at kvaliteten på dataene ble overholdt. Det ble vektlagt å utarbeide en spørreundersøkelse som ville resultere i pålitelige svar fra respondentene. Av den grunn var anonymitet en vesentlig faktor, fordi spørsmål knyttet til økonomisk atferd kan være personlig for mange. For å redusere faren for misforståelser, ble spørsmålene og svaralternativene formulert på en enkel måte, slik at de var lett forståelig for respondentene, uavhengig av kunnskapsnivå i forkant.

Undersøkelsen ble utarbeidet basert på observasjoner fra sekundærdata og relevant teori, hvor noen av spørsmålene er basert på lignende statistiske undersøkelser (Strömbäck, Lind, Skagerlund & Västfjäll, 2017; Likert, 1932; Thaler, 1981). Respondentene måtte besvare alle spørsmål for å kunne fullføre spørreundersøkelsen, slik at ingen ufullstendige besvarelser ble samlet inn.

Spørreundersøkelsen startet med en kort introduksjon som gav respondentene praktisk informasjon om undersøkelsen. Videre var undersøkelsen strukturert med tre hoveddeler på til sammen 37 spørsmål, hvor hver av de tre delene tar for seg spørsmål innenfor følgende kategorier:

Kategori	Spørsmål	Formål
Atferd	Q1-Q6	Kartlegge atferd knyttet til nåtidsskjevhet, overdreven optimisme og selvkontroll.
Kunnskap og forventninger	Q7-Q31	Teste kunnskapsnivå. Måle grad av overkonfidens. Kartlegge forventninger til pensjon. Kartlegge atferd knyttet til sparing.
Generell informasjon	Q32-37	Kartlegge kjønn, alder, utdanning, arbeidssituasjon, sektor og inntekt.

Tabell 1: Struktur over spørreundersøkelsen

Atferd

Første del av undersøkelsen skulle kartlegge respondentenes atferd. Disse spørsmålene hadde til formål å undersøke grad av nåtidsskjevheter, overkonfidens og selvkontroll. Det ble besluttet å starte med denne delen for å unngå at svarene skulle bli påvirket av kunnskapsdelen. Spørsmål 1 og 6 (vedlegg 1) var inspirert fra studien av Strömback et al. (2017) og hadde til hensikt å måle grad av nåtidsskjevheter og selvkontroll. Spørsmålene var utarbeidet som en Likert-skala hvor respondentene fikk presentert fire påstander for hvert av spørsmålene (Likert, 1932). Respondentene ble bedt om å svare i hvilken grad hver enkelt påstand stemmer for dem, og svaralternativene var gradert på en 5-punkts skala fra «helt enig» til «helt uenig».

Spørsmål 2 og 3 var inspirert av eksperimentet til Thaler (1981), og hadde som formål å undersøke om respondentene hadde nåtidsskjeve preferanser. I spørsmål 2 ble respondentene spurt om de ville velge å motta 1000 kroner i dag eller 1150 kroner om et år, og i spørsmål 3 ble de spurt om de ville velge å motta 1000 kroner om et år eller 1150 kroner om to år. Dersom respondentene hadde konsistente tidspreferanser ville de velge 1000 kroner i dag og 1000 kroner om et år, eller 1150 kroner om et år eller 1150 kroner om to år. Dersom respondentene derimot hadde nåtidsskjeve preferanser, ville de velge 1000 kroner i dag, men 1150 kroner om to år.

For å kartlegge utvalgets grad av overkonfidens, ble det presentert to påstander som skulle undersøke om respondentene var overdrevent optimistiske til fremtiden: *“Jeg ser ikke den store viktigheten av å spare til pensjon, da vi har et velfungerende velferdssystem i Norge”* og *“Jeg har en optimistisk tilnærming til det meste, og tenker at alt ordner seg på et vis”*. Respondentene ble bedt om å svare i hvilken grad påstandene stemmer for dem på en skala fra 0 (i liten grad) til 10 (i stor grad).

Kunnskap og forventninger

Andre del av undersøkelsen inneholdt ti spørsmål som hadde til hensikt å kartlegge respondentenes kunnskapsnivå og forventninger til pensjon. I spørsmål 7, 9, 11 og 13 ble respondentene bedt om å anslå pensjonsutbetalinger ut ifra fire forskjellige scenarier. Scenariene er ikke basert på respondentenes personlige utbetaling, men representerer en objektiv estimering, slik at vi kunne gjøre målinger om forventninger basert på samme utgangspunkt. Formålet med spørsmålene var å avdekke hvilke forventninger deltakerne har til

pensjonsutbetaling, og om forventningene kan klassifiseres som urealistiske basert på fasiten som ligger i grunn.

Spørsmål	Fasit
Q7: “Jens er født i 1957, og har vært i arbeid i 40 år, med en gjennomsnittlig inntekt på kr 470.000 i året. Han tar ut 100% alderspensjon fra 67 år. Hvor mye vil du anslå at Jens får årlig i pensjon fra folketrygden? Gitt 15 års utbetalingstid før skatt.”	230 000 kr
Q9: “Jens jobber i privat sektor, og arbeidsgiveren har spart og sparer 5% av lønnen via innskuddspensjon. Hvor mye vil du anslå at han får utbetalt årlig i tjenstepensjon fra arbeidsgiver? Gitt 40 års arbeidstid, lav risiko og 15 års utbetalingstid før skatt.”	185 000 kr
Q11: “I tillegg til arbeidsgiver og folketrygden har Hans spart kr 2000 i snitt hver måned i fond i 40 år. Han har hatt en årlig avkastning på 6% i snitt. Hvor mye vil du anslå at Jens får utbetalt årlig? Gitt 15 års utbetalingstid før skatt.”	255 000 kr
Q13: “Pernille er født i 1994 og har nettopp fått seg jobb i offentlig sektor. Hun forventer en årsinntekt på kr 600.000 i snitt, yrkesaktivitet i 40 år, og pensjonsalder ved 67 år. Ca hvor mange prosent vil du anslå at folketrygden og tjenstepensjonen utgjør av oppgitt lønn? Gitt utbetalingstid på 15 år.”	54%

Tabell 2: Spørsmål 7, 9, 11 og 13 (kunnskapsnivå og forventning til pensjon)

De neste spørsmålene var påstander om pensjonssystemet som skulle besvares med enten «ja» eller «nei». Disse spørsmålene ble hentet fra en NAV-rapport om pensjon (Galaasen & Dahl, 2013, ss. 39-41). Hvert kunnskapsspørsmål ble etterfulgt av et oppfølgingsspørsmål som senere blir benyttet som en del av en kalibreringstest for å måle respondentenes grad av overkonfidens. Ved utarbeidelse av oppfølgingsspørsmålene stod valget mellom å benytte et “half-range” format, “full-range” format eller et “interval estimation” format (Olsson, 2014). For den foreliggende undersøkelsen var det mest naturlig å benytte seg av et “half-range” format ettersom vi ønsket å stille konkrete kunnskapsspørsmål med to svaralternativer. Respondentene ble dermed bedt om å svare hvor sikre de er på at svaret de har avgitt er riktig på en skala fra 50-100 prosent, hvor 50 prosent representerer ren gjetting.

Til slutt ble respondentene bedt om å svare på spørsmål knyttet til kjennskap til alderspensjon, oversikt og forventninger til utbetalt pensjon og spareatferd. Også her er noen av spørsmålene inspirert av en NAV-rapport om pensjon (Galaasen & Dahl, 2013, ss. 36-38).

Generell informasjon

Tredje og siste del av spørreundersøkelsen tar for seg de sosiodemografiske faktorene til respondentene. Her kartlegges kjønn, alder, utdanning, arbeidssituasjon, arbeidssektor og inntekt. Disse spørsmålene vil være med på å undersøke om noen av våre funn varierer med forskjellige sosiodemografiske variabler.

En kopi av spørreundersøkelsen finnes i vedlegg 1.

4.4 Utvalgsmetode

Målet med undersøkelsen var å studere nordmenns forventninger til pensjon. Dermed bestod populasjonen av de av Norges befolkning som har rett til pensjon. Utvalget ble gjort med et ønske om å representere populasjonen på best mulig måte, ved å nå ut til forskjellige grupper av befolkningen. Et bekvemmelighetsutvalg ble benyttet ettersom tid og ressurser var begrenset. Det vil si at utvalget ble valgt ut ifra de som var lettest tilgjengelige (Gripsrud, 2018, s. 173). Spørreundersøkelsen ble spredt på forskjellige sosiale medier og sendt til venner og familie. Det ble ikke satt noen begrensninger for hvor mange som kunne inngå i utvalget.

Det ble underveis i prosessen besluttet å sende ut undersøkelsen til en Facebook-gruppe bestående av kvinner som diskuterer og utveksler erfaringer knyttet til økonomi. Det ble gjort for å få større variasjon i alder, ettersom de fleste av respondentene fra eget nettverk er unge.

4.5 Databehandling og dataanalyse

Etter datainnsamlingen ble dataene registrert og ordnet for videre analyse. Dataene ble deretter eksportert til statistikkprogrammet Stata for å kunne utarbeide variabler for videre analyse (Stata, 2019).

I studien ble det foretatt både analyse av enkeltvariabler og analyse av sammenhengen mellom variablene. For å analysere enkeltvariabler ble det benyttet deskriptiv statistikk ved hjelp av tabeller og grafer. Formålet med denne analysen var å beskrive størrelsen og sammensetningen av utvalget. T-tester og regresjonsanalyse ble videre benyttet for å analysere sammenhengen mellom variablene.

Statistisk signifikans er et mål på hvor sannsynlig det er at dataene man har skyldes tilfeldigheter, at man forkaster en sann nullhypotese (Ringdal, 2013, s. 387). I analysene ble signifikansnivået satt til 0,05 (5 prosent), også omtalt som p-verdien.

4.5.1 T-test

For å kunne svare på problemstillingen: *“Kan nåtidsskjevhet, overkonfidens og begrenset selvkontroll forklare hvorfor folk har urealistiske forventninger til pensjon?”*, ble det først og fremst sett på om det faktisk eksisterte urealistiske forventninger, ved hjelp av en t-test. En slik test kan benyttes for å finne ut om gjennomsnittet av to datasett er signifikant forskjellig fra hverandre. Ved en slik analyse testes en nullhypotese om at det ikke foreligger en forskjell, mot en alternativ hypotese om at det foreligger en forskjell (Wooldridge, 2014, s. 106).

Basert på de fire scenarioene i spørsmål 7, 9, 11 og 13 (tabell 2) ble det utarbeidet fire hypoteser med formål å teste urealistiske forventninger til pensjon. Hypotesene skulle hjelpe oss å undersøke om gjennomsnittet av besvarelsene var signifikant forskjellig fra fasiten på spørsmålene.

4.5.2 Multippel regresjonsanalyse

For å undersøke forholdet mellom variablene i undersøkelsen ble det benyttet en multipel regresjonsmodell. Modellen inkluderer mer enn én uavhengig variabel, og man ønsker å se hvilken effekt endringen i én uavhengig variabel har på en avhengig variabel, mens de andre uavhengige variablene holdes konstante (Stock & Watson, 2007). Variablene som ble benyttet er presentert i tabell 3. Variablene er utarbeidet av besvarelsene fra spørreundersøkelsen.

	Variabelnavn	Spørsmål	Forklaring	Målenivå
Avhengige variabler	pensjon1	Q7, Q9, Q11	Respondentenes forventninger til pensjonsutbetaling fra folketrygden, arbeidsgiver og egen sparing	Skalanivå: fra 0 til 500.000 kr
	pensjon2	Q7, Q9	Respondentenes forventninger til pensjonsutbetaling fra folketrygden og arbeidsgiver	Skalanivå: fra 0 til 500.000 kr
	pensjon3	Q11	Respondentenes forventninger til pensjonsutbetaling fra egen sparing	Skalanivå: fra 0 til 500.000 kr
Uavhengige variabler	nåtidsskjevhet_korr	Q1_1, Q1_2, Q1_3, Q1_4	Respondentenes grad av nåtidsskjevhet, korrigert for negativt formulerte spørsmål	Intervallnivå: 1 = Helt enig 2 = Litt enig 3 = Verken enig eller uenig 4 = Litt uenig 5 = Helt uenig
	nåtidsskjevhet_2	Q2, Q3	Respondentenes grad av nåtidsskjevhet	Nominalnivå: 1 = 1000 kr i dag 2 = 1150 kr om et år 1 = 1000 kr om et år 2 = 1150 kr om to år
	optimisme	Q4, Q5	Respondentenes grad av overdreven optimisme	Intervallnivå: Skala fra 0-10. 0 = I liten grad 10 = I stor grad
	selvkontroll_korr	Q6_1, Q6_2, Q6_3, Q6_4	Respondentenes grad av selvkontroll, korrigert for negativt formulerte spørsmål	Intervallnivå: 1 = Helt enig 2 = Litt enig 3 = Verken enig eller uenig 4 = Litt uenig 5 = Helt uenig
	sparerer	Q31	Respondentenes månedlige sparing til pensjon, ekskludert nedbetaling av bolig	Skalanivå: fra 0 til 30.000 kr

Tabell 3: Variabelliste for regresjonsanalyse

4.6 Validitet og reliabilitet

For å kunne kvalitetssikre forskningen benytter man seg ofte av begrepene validitet og reliabilitet. Validitet handler om forskningens gyldighet, og i hvilken grad man får til å måle det man har som formål å måle eller undersøke. Reliabilitet handler om forskningens pålitelighet, og kan sees i sammenheng med hvor konsis eller stabil målingene i forskningen er. Man kan si at dersom en måling gjentas flere ganger, er målingen reliabel hvis resultatet er det samme for hver gang (Heale & Twycross, 2015, s. 66).

4.6.1 Validitet

Et nyttig verktøy for å forsikre seg om at forskningen er gyldig, er å benytte seg av et validert spørreskjema. Det betyr at noen allerede har forsikret seg om at spørreskjemaet måler det man har som formål å måle. Alternativt kan man validere spørreskjemaet selv, noe som også bør gjøres hvis man oversetter et spørreskjema fra et annet språk eller endrer målgruppe på eksisterende skjema (Dowrick, Wootten, Murphy & Costello, 2015, s. 1305). Som følge av oppgavens omfang og størrelse har det ikke latt seg gjøre å benytte seg av et validert spørreskjema. Det er derimot forsøkt å hente inspirasjon fra eksisterende forskning og spørreskjema, i håp om å kunne eliminere den potensielle ugyldigheten som kan forekomme ved å ikke benytte seg av et validert spørreskjema.

For å sikre en høy grad av validitet må funnene fra undersøkelsen være generaliserbare. Det vil si at de kan regnes for å gjelde under andre betingelser og for andre utvalg. Forutsetningene for dette er at utvalget må bestå av et sannsynlighetsutvalg (Bryman, 2012, s. 201). Denne studien er som tidligere nevnt basert på et bekvemmelighetsutvalg som er en type ikke-sannsynlighetsutvalg. Funnene fra denne studien kan dermed ikke generaliseres, og vi har i utgangspunktet ingen forutsetninger for å si at funnene fra undersøkelsen er gjeldende for hele befolkningen. Selv om dette er en svakhet med oppgaven, ble det likevel besluttet å anvende et bekvemmelighetsutvalg ettersom tid og ressurser var begrenset.

4.6.2 Reliabilitet

For å sjekke spørsmålenes pålitelighet kan en benytte seg av et måleverktøy kalt Cronbachs Alfa (α). Dette er et verktøy for å måle den indre konsistensen, det vil si hvor nært beslektet et sett med spørsmål er som en gruppe (Bryman, 2012, s. 170). Spørreundersøkelsen som er utarbeidet i forbindelse med denne studien består av en rekke holdningsspørsmål som har til hensikt å måle atferd knyttet til nåtidsskjevhet, optimisme og selvkontroll. For å avdekke hvorvidt spørsmålene innenfor hvert enkelt atferdsøkonomisk fenomen måler det samme, ble det foretatt en analyse basert på de fire uavhengige variablene.

Variabelnavn	Spørsmål	α
nåtidsskjevhet_korr	Q1_1, Q1_2, Q1_3, Q1_4	0,64
nåtidsskjevhet_2	Q2, Q3	0,68
optimisme	Q4, Q5	0,34
selvkontroll_korr	Q6_1, Q6_2, Q6_3, Q6_4	0,6

Tabell 4: Cronbachs Alfa

Koeffisienten for Cronbachs Alfa vil variere mellom 1 (perfekt indre konsistens) og 0 (ingen indre konsistens). Som en hovedregel bør α ligge over 0,7 for at variabelen skal regnes som reliabel (Cortina, 1993). Som vi kan se av tabell 4 hadde ingen av variablene i denne studien en α over 0,7. Grunnen til dette kan tenkes å være at spørreundersøkelsen ikke var forhåndsvalidert. En annen grunn til at α ikke var større enn 0,7 kan forklares ved at variablene inneholdt svært få spørsmål. Et mindre sett med spørsmål har en tendens til å redusere koeffisienten på en kunstig måte (Cortina, 1993). På grunnlag av dette vil en α nær 0,7 kunne aksepteres, og nåtidsskjevhet_korr, nåtidsskjevhet_2 og selvkontroll_korr kan sies å tilfredsstillende kravet om indre konsistens. Målingen for optimisme ligger likevel langt under kravet om 0,7, og kan ikke regnes som reliabel. Ved en liknende undersøkelse kan en dermed ikke forvente å oppnå samme resultat dersom en benytter seg av samme måling. På grunn av studiens tidsbegrensninger ble det besluttet å gå videre med studien uten å justere på spørsmålene.

5. Resultat

Det overordnede målet med oppgaven var å avdekke om utvalget har urealistiske forventninger til pensjon, og om nåtidsskjevhet, begrenset selvkontroll og overkonfidens kan forklare hvorfor disse forventningene eksisterer. I dette kapittelet vil utvalgets besvarelser presenteres, i tillegg til analyser og resultater. Resultat, diskusjon og noe metode er implementert i samme kapittel, da det var hensiktsmessig for å få best mulig flyt og presentasjon i oppgaven.

5.1 Deskriptiv statistikk

For å få oversikt over de viktigste egenskapene til respondentene presenteres datasettet deskriptivt. På denne måten kan størrelse og sammensetning av utvalget oppsummeres. Figurene og flesteparten av tabellene er hentet ut fra Qualtrics (Qualtrics, 2020). Følgende

tabell viser en oversikt over respondentene fordelt etter kjønn, alder, utdanning, arbeidssituasjon og arbeidssektor:

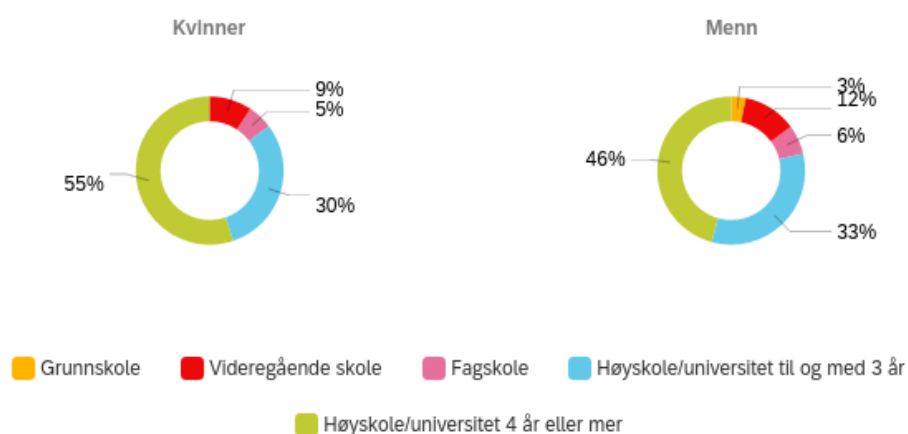
	Antall	Prosent
Kjønn		
Kvinner	183	66%
Menn	94	34%
Alder		
Under 30	131	47%
30-39	76	27%
40-49	29	11%
50-59	36	13%
Over 60	5	2%
Utdanning		
Grunnskole	3	1%
Videregående skole	28	10%
Fagskole	16	6%
Høyskole/universitet til og med 3 år	86	31%
Høyskole/universitet 4 år eller mer	144	52%
Arbeidssituasjon		
Arbeidsledig	4	1%
Ufør	6	2%
Deltid	25	8%
Fulltid	223	71%
Pensjonist	3	1%
Student	55	17%
Sektor		
Privat	157	57%
Offentlig	96	34%
Selvstendig næringsdrivende	8	3%
Jobber ikke	16	6%

Tabell 5: Deskriptiv statistikk av 277 respondenter

Undersøkelsen bestod av totalt 277 respondenter, hvorav 66 prosent av respondentene var kvinner og 34 prosent var menn. Vi observerer dermed en skjevfordeling av kjønn blant våre

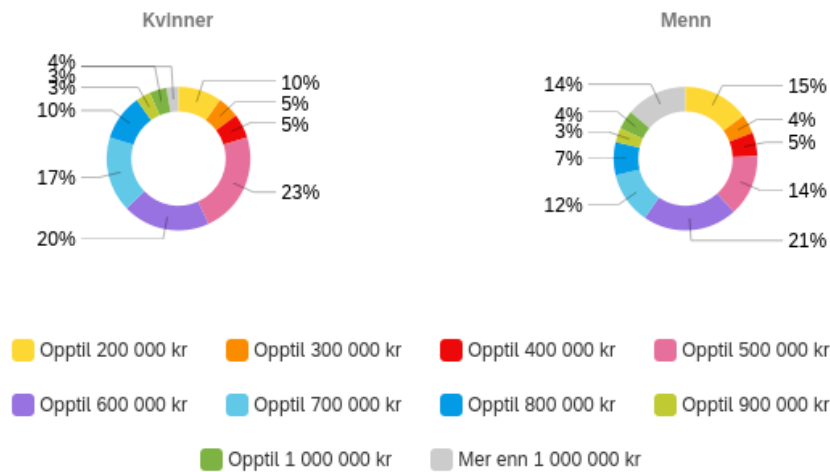
respondenter. En forklaring på dette kan være at undersøkelsen ble gjort tilgjengelig for flere kvinner enn menn. I tillegg var flesteparten av respondentene under 30 år. Dette kan ha en sammenheng med at de fleste personer i vårt nettverk befinner seg i denne aldersgruppen. 71 prosent av respondentene jobbet fulltid, og av disse oppgir 61 prosent at de jobbet innenfor privat sektor.

Blant respondentene var det 52 prosent som hadde fullført 4 år eller mer med høyere utdanning, mens 31 prosent hadde fullført 3 år. Som vi kan se fra figur 5 hadde kvinnene noe høyere utdanning enn mennene. 85 prosent av kvinnene hadde fullført høyere utdanning mot 79 prosent av mennene.

Figur 5: Utdanning fordelt på kjønn

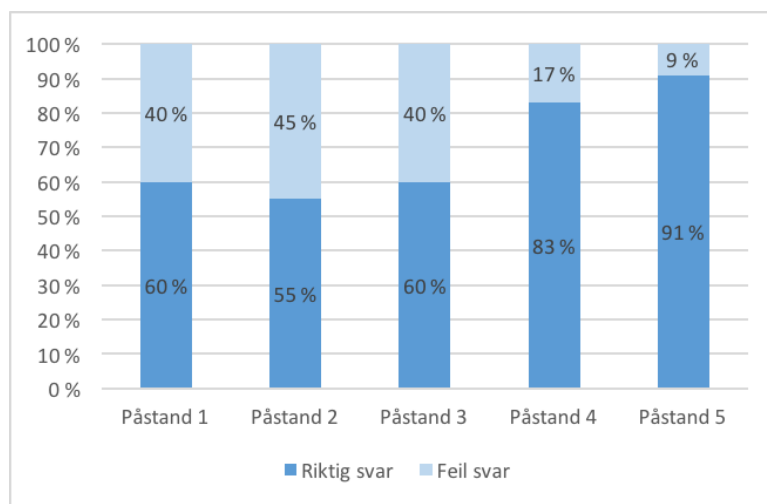
Gjennomsnittlig årsinntekt for respondentene lå på mellom 500.000 til 600.000 kroner. Som forventet finner vi forskjell i inntekt blant kjønnene, hvor menn hadde en noe høyere årsinntekt enn kvinner. Mennene tjener i gjennomsnitt over 600.000 kroner, mens kvinnene har en gjennomsnittlig årsinntekt under 600.000 kroner. Figur 6 viser respondentenes årsinntekt fordelt på kjønn.

Figur 6: Inntekt fordelt på kjønn

5.2 Kunnskap om pensjon

For å måle respondentenes kunnskap rundt pensjon ble det til sammen stilt ti kunnskapsspørsmål. Halvparten av spørsmålene ble stilt som påstander hvor respondentene skulle svare «ja» eller «nei» på om de var enig i påstanden. Respondentenes svar fra påstandene er oppsummert i figur 7.

Figur 7: Påstander

Påstand 1: Alle kan ta ut alderspensjon fra folketrygden ved fylte 62 år.

Påstand 2: Alderspensjonen fra folketrygden kommer automatisk ved fylte 67 år.

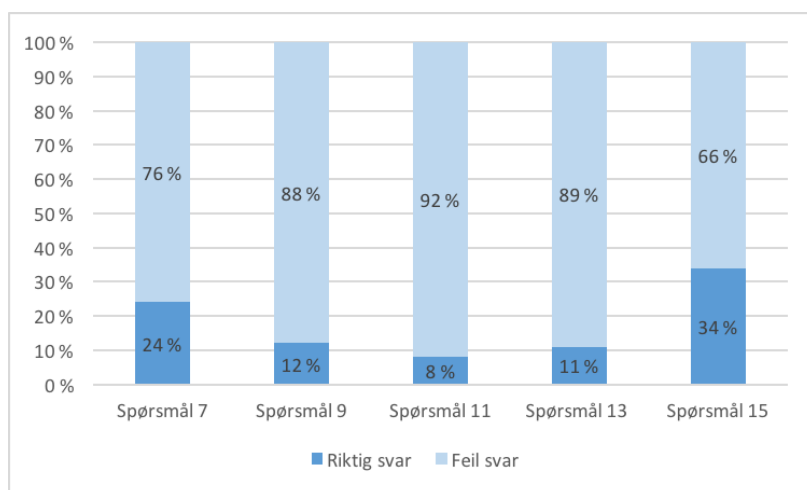
Påstand 3: Det er mulig å ha full arbeidsinntekt og samtidig motta alderspensjon fra folketrygden.

Påstand 4: Pensjonsreformen har gjort det mer lønnsomt å stå i arbeid.

Påstand 5: Pensjonsreformen har gjort at det kreves mindre sparing ved siden av folketrygden og pensjonssparing gjennom arbeidsgiver.

På de resterende spørsmålene ble respondentene presentert scenarier hvor de ble bedt om å svare med tallverdi og prosentandel ut ifra en oppgitt skala (vedlegg 1). For å kartlegge hvorvidt respondentene hadde svart riktig eller galt på spørsmål 7, 9, 11 og 15 ble svarene kategorisert ut ifra intervall på 50.000. Eksempelvis er svaret på spørsmål 7 at utbetalingen utgjør 230.000 kroner, som vil si at de som hadde svart mellom 205.000 og 255.000 kroner på spørsmålet hadde svart riktig.

For spørsmål 13, hvor respondenten ble bedt om å anslå hvor mye årlig pensjon fra arbeidsgiver og folketrygd utgjør i prosent av inntekt, ble svarene kategoriserte ut ifra et intervall på 10 prosent. Riktig svar på spørsmålet er 54 prosent, som vil si at respondentene som svarte mellom 49 prosent og 59 prosent svarte riktig. Respondentenes besvarelser er presentert i figur 8.

Figur 8: Kunnskapsspørsmål

Spørsmål 7: Anslå årlig utbetalt pensjon fra folketrygden.

Spørsmål 9: Anslå årlig utbetalt pensjon i tjenestepensjon fra arbeidsgiver.

Spørsmål 11: Anslå årlig utbetalt pensjon fra egen sparing.

Spørsmål 13: Anslå årlig utbetalt pensjon fra arbeidsgiver og folketrygd i prosent av inntekt.

Spørsmål 15: Anslå hvor mye enslig minstepensjon utgjør årlig.

Av kunnskapsspørsmålene ser man at respondentene hadde liten kunnskap om pensjon. Det var mest korrekte svar på påstandene, men her var det også en større sjanse til å gjette seg til riktig svar, da det kun var to svaralternativer.

I spørsmål 27 ble respondentene spurt om hvor mye kjennskap de har til alderspensjon. De ble bedt om å rangere sin egen kunnskap fra 0 til 9, hvor 0 innebærer liten kjennskap og 9 innebærer mye kjennskap. 67 prosent av respondentene havnet på nedre delen av skalaen, som vil si at de selv mener de har under middels kjennskap til alderspensjon. I tillegg svarte kun 32 prosent av respondentene at de hadde oversikt over hvor mye de vil få utbetalt i alderspensjon.

Respondentenes subjektive kunnskapsnivå gjenspeiler seg i hvor mye tid de har brukt på å sette seg inn i regelverket. Hele 76 prosent av respondentene havnet på nedre halvdel av skalaen, og kun ett prosent av respondentene oppga å ha brukt mye tid på å sette seg inn i regelverket.

Besvarelsene viser både at respondentenes objektive og subjektive kunnskapsnivå var relativt lavt. Dette samsvarer i stor grad med tidligere undersøkelser som har blitt gjort i Norge (Revfem, 2019; Lindvoll, 2018). Funnene fra undersøkelsen kan forklares med at respondentene generelt har brukt lite tid på å sette seg inn i pensjon, og som følge av det hadde lite kunnskap om det.

5.3 Forventninger til pensjon

For at vi kunne si noe om utvalgets forventninger til pensjon, ble det foretatt analyse av data fra spørreundersøkelsen. Resultatene fra denne analysen ble sammenlignet med tidligere forskningsdata for å kunne gi en pekepinn på om forventningene var realistiske eller urealistiske.

I spørreundersøkelsen var det fire spørsmål hvor respondentene ble bedt om å anslå forventet utbetaling av pensjon. Spørsmålene hadde som formål å gi oss et bilde over respondentenes forventninger, samt danne grunnlaget for den avhengige variabelen som senere ble brukt i regresjonsanalysen. Det ble benyttet t-tester for å kunne si noe om det eksisterte signifikante forskjeller mellom respondentenes forventninger og virkeligheten. De observerte verdiene ble testet mot fasiten for hvert enkelt spørsmål:

Spørsmål 7

I spørsmål 7 ble respondentene bedt om å anslå hvor mye en gjennomsnittlig årslønn på 470.000 kroner ville utgjøre i årlig alderspensjon fra folketrygden etter 40 års tjenestetid, gitt 15 års utbetalingstid før skatt.

$H_0 = 230.000$ i pensjon. (H_0 = Ingen forskjell mellom forventninger og virkelighet)

$H_A > 230.000$ i pensjon. (H_A = Forventninger om høyere pensjon enn virkelighet)

	Gjennomsnitt	t-verdi	P-verdi	T-kritisk
Forventning	273.376 kr	10,4736	$p < 0,001$	1,645

Tabell 6: T-test spørsmål 7 (vedlegg 2)

Som følge av t-testens resultater forkastes nullhypotesen, og alternativhypotesen om at det foreligger høyere forventninger til pensjon enn virkeligheten beholdes. Gjennomsnittlig svar på spørsmålet var 273.376 kroner, som er 43.476 kroner høyere enn fasit.

Spørsmål 9

I det neste spørsmålet knyttet til forventninger til pensjon ble respondentene bedt om å svare på hvor mye de ville anslå at tjenstepensjon fra arbeidsgiver ville utgjøre i årlig utbetaling, ved samme lønn og tjenestetid, og gitte detaljer rundt innskuddspensjonen.

$H_0 = 185.000$ i pensjon. (H_0 = Ingen forskjell mellom forventninger og virkelighet)

$H_A > 185.000$ i pensjon. (H_A = Forventninger om høyere pensjon enn virkelighet)

	Gjennomsnitt	t-verdi	P-verdi	T-kritisk
Forventning	207.901 kr	3,2440	$p < 0,001$	1,645

Tabell 7: T-test spørsmål 9 (vedlegg 3)

Her forkastes også nullhypotesen, og alternativhypotesen om at det foreligger høyere forventninger til pensjon enn virkeligheten beholdes. Gjennomsnittlig besvarelse var 207.901 kroner, som er 22.901 kroner høyere enn fasit.

Spørsmål 11

I spørsmål 11 ble respondentene bedt om å anslå hvor mye egen sparing ville utgjøre i årlig utbetaling ved fast månedlig sparing i 40 år, gitt avkastning på 6% og utbetaling over 15 år.

$H_0 = 255.000$ i pensjon. (H_0 = Ingen forskjell mellom forventninger og virkelighet)

$H_A < 255.000$ i pensjon. (H_A = Forventninger om lavere utbetaling etter egen sparing)

	Gjennomsnitt	t-verdi	P-verdi	T-kritisk
Forventning	223.929 kr	-3,5913	$p < 0,001$	1,645

Tabell 8: T-test spørsmål 11 (vedlegg 4)

Formålet med dette spørsmålet var å se om forventningene til utbetaling var lavere når respondentene selv kunne gjøre noe med pensjonsutbetalingen. Også her forkastes nullhypotesen, mens den alternative hypotesen om at det foreligger lavere forventninger til utbetaling etter egen sparing beholdes. Gjennomsnittlig besvarte respondentene 223.929 kroner, som er 31.071 kroner lavere enn fasit.

Spørsmål 13

I det siste spørsmålet som omhandlet forventninger til pensjon ble det gitt en årslønn og detaljer rundt stilling og lengde på arbeidsforhold. Her ble respondentene bedt om å anslå hvor mange prosent de trodde folketrygden og tjenestepensjon ville utgjøre av oppgitt lønn.

$H_0 = 54\%$ av inntekt. (H_0 = Ingen forskjell mellom forventninger og virkelighet)

$H_A > 54\%$ av inntekt. (H_A = Forventninger om høyere pensjon enn virkelighet)

	Gjennomsnitt	t-verdi	P-verdi	T-kritisk
Forventning	46,08 %	-5,9294	1,0000	1,645

Tabell 9: T-test spørsmål 13 (vedlegg 5)

Med en p-verdi lik 1,0000 og t-verdi -5,9294 var det ikke grunnlag for å forkaste nullhypotesen, og i dette spørsmålet tyder det på at forventningene til pensjon var lavere enn virkeligheten. Gjennomsnittlig besvarte respondentene 46,08 prosent av inntekt, som er 7,92 prosent lavere enn fasit.

Basert på de fire spørsmålene, hvor tre av fire spørsmål var statistisk signifikante, tydet det på at respondentene hadde høye forventninger til pensjonsutbetaling generert fra folketrygd og arbeidsgiver, og lave forventninger til pensjonsutbetaling ved egen sparing. De forventet mer av utbetalingene de selv kunne påvirke minst.

I tillegg viste det seg at respondentene hadde liten oversikt over hva de ville få utbetalt i pensjon. I spørsmål 29 ble respondentene bedt om å oppgi om de hadde oversikt over hvor mye de selv ville få utbetalt i egen pensjon. Av totalt 277 respondenter, oppga 68 prosent at de ikke hadde oversikt over hvor mye de ville få utbetalt i pensjon. Resterende respondenter forventet i snitt ca. 418.000 kroner i årlig utbetaling fra alderspensjon fra folketrygden og tjenstepensjon (før skatt). Det er omtrent 100.000 kroner mer enn hva en gjennomsnittlig nordmann kunne forvente seg i 2019 (vedlegg 6).

Tidligere i oppgaven er det beskrevet at de fleste undersøkelser viser at forventningene til fremtidig pensjon er urealistisk høye. Som følge av det, resultatene vi har fått i t-testene og besvarelsene på hva respondentene forventer i pensjon sammenlignet med tall fra SSB (vedlegg 6), kan vi konkludere med at det foreligger urealistiske forventninger til pensjon. Dette resultatet vil være utgangspunktet for videre analyse.

5.4 Multippel regresjonsanalyse

Av t-testene ble de tre statistisk signifikante resultatene tatt med videre inn i regresjonsanalysen, og dannet grunnlaget for de tre avhengige variablene. Spørsmålet som ikke var statistisk signifikant, ble utelatt i videre analyse.

	(1) pensjon1	(2) pensjon2	(3) pensjon3
nåtidsskjevhet_korr P> t	5,079 (1,000)	-7214,503 (0,422)	14444,240 (0,392)
nåtidsskjevhet_2 P> t	11626,610 (0,332)	7440,345 (0,488)	19999,130 (0,322)
optimisme P> t	5474,545* (0,084)	5388,189* (0,057)	5647,259 (0,288)
selvkontroll_korr P> t	1268,190 (0,881)	1197,247 (0,874)	1410,077 (0,921)
Constant P> t	191.044,100*** (0,000)	230.318,400*** (0,000)	112.495,400 (0,173)
Observasjoner	277	277	277

Signifikant 0,1* 0,05** 0,01***
p-verdi i parentes

Tabell 10: Regresjonsanalyse (vedlegg 7)

Pensjon1: Består av alle de tre spørsmålene knyttet til forventninger til pensjonsutbetaling.

Pensjon2: Består av spørsmålene knyttet til forventninger til pensjonsutbetaling fra folketrygden og arbeidsgiver.

Pensjon3: Består av spørsmålet knyttet til forventninger til egen sparing.

Tabell 10 viser at flere av de uavhengige variablene ikke er statistisk signifikante. Den eneste variabelen som var statistisk signifikant, var optimisme, når den avhengige variabelen var pensjon1 og pensjon2. Den var statistisk signifikant på 10 prosent nivå i begge tilfeller. Det ga en indikasjon på at forklaringskraften til de andre uavhengige variablene ikke var høye nok.

Som følge av at pensjon3 ikke var statistisk signifikant, og dette spørsmålet også var en del av pensjon1, valgte vi å gå videre med pensjon2. Variabelen som måler selvkontroll var langt i fra å være statistisk signifikant, med en p-verdi på 0,874, og den ble derfor utelatt i videre analyse.

	(1) pensjon2	(2) pensjon2
nåtidsskjevhet_korr P> t	-6809,296 (0,428)	-6827,379 (0,424)
nåtidsskjevhet_2 P> t	7377,543 (0,491)	8502,142 (0,425)
optimisme P> t	5347,326* (0,058)	4734,531* (0,092)
sparer P> t		-2,943** (0,036)
Constant P> t	233.494,300*** (0,000)	240.257,400*** (0,000)
Prob > F	0,137	0,042**
R-Squared	0,020	0,036
Observasjoner	277	277

Signifikant 0,1* 0,05** 0,01***
p-verdi i parentes

Tabell 11: Redusert regresjonsanalyse (vedlegg 8)

Pensjon2: Består av spørsmålene knyttet til forventninger til pensjonsutbetaling etter sparing via folketrygden og arbeidsgiver.

I den reduserte regresjonsanalysen var fortsatt kun optimisme statistisk signifikant på 10 prosent nivå. P-verdien til modellen på 13,7 prosent betydde at selve testen ikke var statistisk signifikant.

Determinasjonskoeffisienten (R-Squared) sier noe om forklaringskraften til de uavhengige variablene mot den avhengige variabelen. Verdien var lav, noe som tydet på at det var usannsynlig at forventninger til pensjon kun ble forklart av de variablene som er tatt med i analysen.

Som følge av at flertallet av de uavhengige variablene ikke viste seg å være statistisk signifikante, var det interessant å teste sparing mot forventninger til pensjon i tillegg, da sparing har sterkt tilknytning til pensjon. Som vist i tabell 11 viste sparing seg å være statistisk signifikant på 5 prosent nivå. I testen hvor sparing ble inkludert viste det at p-verdien til selve modellen gikk fra å være ikke statistisk signifikant, til statistisk signifikant på 4,2 prosent. Det

betydde at det var statistisk signifikant bevis for å avvise nullhypotesen, og at det forelå et forhold mellom den avhengige og de uavhengige variablene i modellen. Optimisme var fortsatt statistisk signifikant på 10 prosent nivå, og sparing på 5 prosent nivå. Forklaringskraften til modellen ble bedret fra 0,020 til 0,036. Verdien var fortsatt lav, men ble bedret ved å inkludere sparing i modellen.

5.5 Hypotese 1 - Nåtidsskjevhet

Tidligere forskning trekker frem nåtidsskjevhet som en forklaring for hvorfor folk unnlater å spare til pensjon (Goda, Levy, Manchester, Sojourner & Tasoff, 2017). Vi ønsket å bygge på dette funnet, og teste om nåtidsskjevhet også var en forklarende faktor for urealistiske forventninger til pensjon.

I spørreundersøkelsen ble nåtidsskjevhet målt i to ulike deler, ved at respondentene ble bedt om å svare på fire forskjellige påstander om seg selv, og ved å ta et valg i to forskjellige situasjoner.

Del 1

I del 1 ble respondentene bedt om å svare på i hvilken grad påstandene i tabell 12 stemte for dem:

Påstand	Litt enig/helt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig/helt uenig
1: "Jeg fokuserer bare på det kortsiktige"	10,11 %	9,03 %	80,86 %
2: "Jeg tenker at alt ordner seg på lang sikt"	64,26 %	11,55 %	24,19 %
3: "Jeg verdsetter nåtiden høyere enn fremtiden"	41,16 %	33,57 %	25,27 %
4: "Jeg bruker de pengene jeg har i dag, og tenker ikke så mye på morgendagen"	10,11 %	3,25 %	86,64 %

Tabell 12: Besvarelser nåtidsskjevhet

Under påstand 1 kan man se at hele 80,86 prosent av respondentene sa seg uenig i at de kun fokuserte på det kortsiktige. Det samme gjaldt påstand 4, hvor 86,64 prosent sa seg uenig i at de bruker de pengene de har i dag, og ikke tenker på morgendagen. Responsen på de to påstandene ga en indikasjon på at deltakerne var svært lite nåtidsskjev. Påstand 2 underbygget også dette, i en litt mindre grad, men også her oppga 64,26 prosent at de tenker at alt ordner

seg på lang sikt. Påstand 3 var den besvarelsen som ga mest nåtidsskjeve svar, hvor 41,16 prosent oppga at de verdsetter nåtiden høyere enn fremtiden. 33,57 prosent var verken uenig eller enig.

Svarene fra undersøkelsen kan tyde på at respondentene ikke var spesielt nåtidsskjeve i sine preferanser, men at det samtidig var et mindretall som verdsetter fremtiden høyere enn nåtiden.

Del 2

I del 2 ble respondentene gitt to ulike valg, presentert i tabell 13. Resultatene viste at det ikke var veldig store forskjeller mellom svarene, men et lite flertall av respondentene valgte på kort sikt 1150 kroner om et år, fremfor 1000 kroner i dag. Det samme gjaldt på litt lenger sikt. Her valgte også et lite flertall 1150 kroner om to år, fremfor 1000 kroner om et år. Det kan tyde på at utvalget var konsekvente i sine beslutninger, og at de ikke var spesielt nåtidsskjeve i valgene de ble gitt.

	Valg 1	Valg 2
1000 kr i dag/om et år	44,01%	46,57%
1150 kr om et år/om to år	55,96%	53,43%

Tabell 13: Besvarelser ved nåtidsskjeve valg

“Personer med nåtidsskjeve preferanser har høyere forventninger til pensjon.”

Funnene fra analysen viste ingen tendenser til at nåtidsskjeve preferanser hadde en innvirkning på forventninger til pensjon. Resultatene i spørreundersøkelsen ga en god forklaring på hvorfor de to variablene som omhandlet nåtidsskjevhet ikke ble statistisk signifikante. Verken påstandene eller de to valgene indikerte at respondentene er nåtidsskjeve i sine beslutninger, og vi fant ikke grunnlag for å kunne hevde at personer med nåtidsskjeve preferanser hadde høyere forventninger til pensjon. En forklaring for hvorfor våre funn ikke var signifikante, kan antas å ha en sammenheng med formulering av spørsmålene. Nåtidsskjevhet ble ikke direkte målt mot pensjon, men var heller en generell måling av nåtidsskjevhet. Det kan tenkes at analysen hadde fått et annet resultat dersom respondentene ble undersøkt for nåtidsskjeve preferanser knyttet til pensjon.

Selv om våre resultater tilsa at utvalget ikke var spesielt nåtidsskjeve i sine beslutninger og at det ikke hadde en direkte påvirkning på urealistiske forventninger til pensjon, kan hyperbolsk diskontering være en årsak til utelatt pensjonssparing (Ackert & Deaves, 2010, ss. 301-302). Flertallet av respondentene oppga at de verdsetter nåtiden høyere enn fremtiden, og det kan tenkes at det kan resultere i utsatt pensjonssparing. Det ville i den sammenheng vært interessant å se på hvilke planer respondentene har i forhold til fremtidig pensjonssparing, spesielt for de som ikke har begynt sparingen. Vi vil anta at de som ikke har begynt har et ønske om å begynne. Spørsmålet er bare om de ønsker å begynne i dag eller om de vil velge å utsette sparingen.

5.6 Hypotese 2 - Overkonfidens

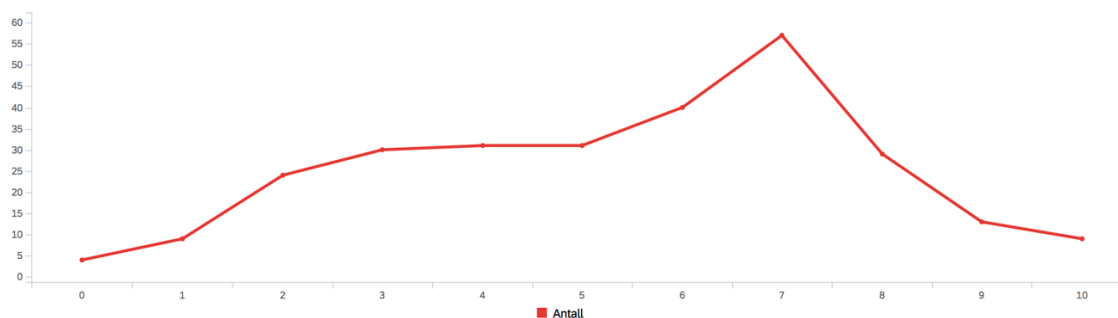
Ackert & Deaves (2010, s. 106) påpeker at overkonfidente mennesker har en tendens til å overvurdere sine egne kunnskaper, evner og presisjon i informasjon, og å være overoptimistiske til fremtiden og egen evne til å kontrollere den. På bakgrunn av dette var det interessant å undersøke om overkonfidente mennesker var overoptimistiske og urealistiske til fremtidig pensjon.

Målingen på overkonfidens ble delt inn i to ulike deler i spørreundersøkelsen. Først ved å se hvor optimistiske respondentene selv vurderte seg, for så å utføre en kalibreringstest på fem kunnskapsspørsmål.

Del 1

For å kartlegge utvalgets grad av overdreven optimisme, ble respondentene bedt om å svare i hvilken grad de kunne relatere til to påstander, på en skala fra 0 (i liten grad) til 10 (i stor grad). Figur 9 viser at flertallet vurderte seg til å være relativt optimistiske, med en tankegang om at alt ordner seg på et vis. Gjennomsnittlig ligger vurderingene mellom 5 og 6.

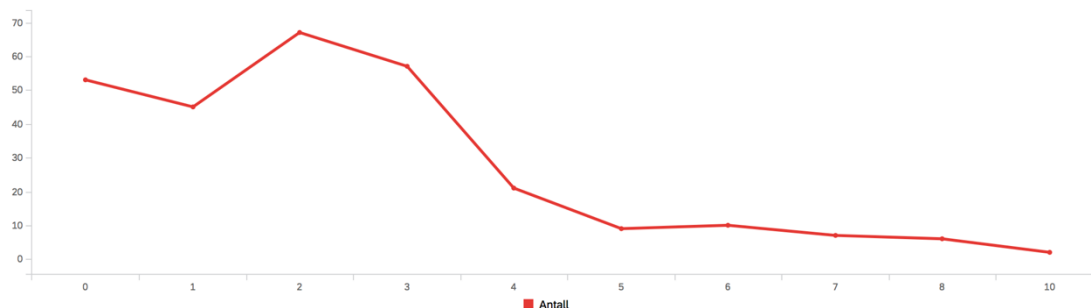
"Jeg har en optimistisk tilnærming til det meste, og tenker at alt ordner seg på et vis". I hvilken grad vil du si at denne påstanden stemmer for deg?

Figur 9: Generell optimisme

Av figur 10 indikerte responsen en lavere optimisme når det kom til pensjonssparing, og at respondentene så viktigheten av å spare til pensjon. Gjennomsnittlig vurdering av besvarelsene var mellom 2 og 3. Selv om responsen i spørsmålet tilsa at utvalget ikke var fullt så optimistiske til pensjonssparing og så viktigheten av å spare til pensjon, kan det være mulig at respondentene var påvirket av tema i undersøkelsen og svarer det de tenker de burde svare.

"Jeg ser ikke den store viktigheten av å spare til pensjon, da vi har et velfungerende velferdssystem i Norge". I hvilken grad vil du si at denne påstanden stemmer for deg?

Figur 10: Optimisme mot pensjon

De to påstandene la grunnlaget for variabelen optimisme i regresjonsanalysen, som viste seg å være statistisk signifikant. Det betydde at det påvirket den avhengige variabelen pensjon2.

Del 2

I del 2 ble respondentene bedt om å besvare fem ulike påstander med sant eller usant. For hver av de fem påstandene ble det stilt et oppfølgingsspørsmål om hvor sikre respondentene var på at svaret de hadde oppgitt var riktig. For å måle grad av overkonfidens tok vi i bruk en kalibreringstest. Grad av overkonfidens er beregnet som differansen mellom gjennomsnittet av hvor sikre respondentene er på sine egne svar, og gjennomsnittlig riktige svar. En positiv verdi

indikerer overkonfidens og en negativ verdi indikerer underkonfidens. En verdi lik null indikerer at respondentene er nøyaktig kalibrert.

Gjennomsnittlig % sikker	Gjennomsnittlig % riktige svar	Over-/underkonfidens
74,3%	69,9%	4,4%

Tabell 14: Kalibreringstest

Tabellen viser en oversikt over kalibreringstesten for vår analyse. Respondentene svarte i gjennomsnitt at de var 74,3 prosent sikre på at de hadde valgt det riktige svaret, men hadde i realiteten kun 69,9 prosent riktig. Det ga en positiv verdi lik 4,4 prosent, noe som indikerte at respondentene var overkonfidente.

“Overoptimistiske personer har høyere forventninger til pensjon.”

Hypotesen om at overoptimistiske personer har høyere forventninger til pensjon bekreftes av resultatene i spørreundersøkelsen og regresjonsanalysen. Optimisme påvirket den avhengige variabelen i regresjonsanalysen, i tillegg til at respondentene viste seg å være overkonfidente i kalibreringstesten.

En grunnleggende egenskap ved overkonfidente aktører er at de har større tro på egen kunnskap. Det har også vist seg at overkonfidens øker med utdanning og utdanningsnivå (Mishra & Metilda, 2015). Blant våre respondenter var det 31 prosent som hadde fullført 3 år med høyere utdanning, og hele 52 prosent hadde fullført 4 år eller mer med høyere utdanning. Det gir en god forklaring på hvorfor resultatene tilsier at respondentene er overoptimistiske.

Forskning (Puri & Robinson, 2007) viser også at optimisme er relatert til økonomiske beslutninger, men at vaner og atferd avhenger av graden på optimisme. For mye optimisme kan være ødeleggende for ens økonomiske velvære, mens en moderat mengde optimisme kan knyttes til bedre beslutninger. Det betyr at moderat optimisme assosieres med mer forsiktige beslutninger og større selvkontroll, og at en større verdsettelse av fremtiden gjør det mulig for enkeltpersoner å handle optimalt. Alt for optimistiske mennesker ser derimot ut til å ignorere dette langtidsperspektivet, og tenker i stedet at ting vil ordne seg av seg selv. Optimisme vil i den forbindelse også være knyttet til nåtidsskjevheter. Av respondentene i spørreundersøkelsen svarte 64,26 prosent at de tenker at alt ordner seg på lang sikt. Det kan tenkes at de også tenker det om pensjon.

5.7 Hypotese 3 - Begrenset selvkontroll

Begrenset selvkontroll er et fenomen som i atferdsøkonomisk forskning har vært en av forklaringene for hvorfor folk ikke sparer nok til pensjon (Trehan & Sinha, 2020; Lades, Egan, Delaney & Daly, 2017). Med antakelsen om at folk med begrenset selvkontroll ikke tilegner seg nok kunnskap om hvordan pensjonssystemet fungerer, antar vi at dette er en faktor som indirekte påvirker forventningene til pensjon.

I spørreundersøkelsen ble respondentene bedt om å bedømme i hvilken grad påstandene i tabell 15 kunne relateres til den enkelte. Dette for å kunne vurdere deres grad av selvkontroll.

Påstand	Litt enig/helt enig	Verken uenig eller enig	Litt uenig/helt uenig
1: "Når jeg bestemmer meg for noe, får jeg det til"	91,70 %	5,78 %	2,52 %
2: "Jeg er flink til å motstå fristelser"	54,15 %	19,13 %	26,72 %
3: "Jeg gjør ofte til uten å tenke med godt nok om"	20,58 %	20,22 %	59,20 %
4: "Jeg gjør ofte ting som føles bra der og da, men angret i ettertid"	16,25 %	17,69 %	66,06 %

Tabell 15: Besvarelser selvkontroll

Man ser at respondentene generelt mener de har god selvkontroll. Hele 91,7 prosent sa seg enig i at når de bestemmer seg for noe, får de det til. Litt færre mente at de var flinke til å motstå fristelser, men 54,15 prosent var enig i også dette. Ved påstanden om de ofte gjør ting uten å tenke seg godt nok om, svarte 59,21 prosent seg uenig i det. Den fjerde påstanden om det å gjøre noe som føles bra der og da, men som fører til anger etterpå, var 66,07 prosent uenig i.

"Personer med begrenset selvkontroll har høyere forventninger til pensjon."

Selvkontroll var ikke statistisk signifikant i regresjonsanalysen (p -verdi = 0,874), og utvalget så ut til å ha god selvkontroll basert på besvarelsene presentert i tabell 15. Det kunne dermed ikke konkluderes med at personer med begrenset selvkontroll hadde høyere forventninger til egen pensjon.

Resultatene våre viste at utvalget hadde liten kunnskap og kjennskap til pensjon, og som følge av det kan det tenkes at respondentene ikke nødvendigvis vet at de burde spare til pensjon, eller

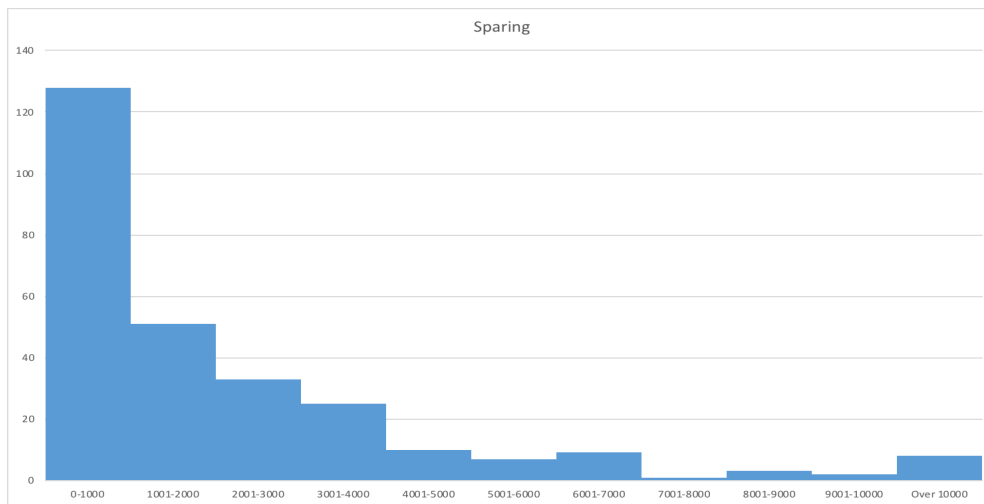
hvor mye de burde spare. Lav selvkontroll fører til at vi bruker penger i dag fremfor sparing til i morgen. Det betyr at selvkontroll ikke nødvendigvis har en direkte innvirkning på forventninger til pensjon, men heller at liten pensjonssparing er et resultat av dårlig selvkontroll.

Verken selvkontroll eller nåtidsskjevhet var statistisk signifikant i regresjonsanalysen, og de ble derfor testet isolert fra pensjon. Selvkontroll viste seg å være statistisk signifikant mot nåtidsskjevhet som avhengig variabel (vedlegg 9). Funnet kan sees i sammenheng med at selvkontroll har en sterk tilknytning til nåtidsskjevhet. Mennesker med begrenset selvkontroll sliter med kortsiktige og impulsive fristelser, og har problemer med å ta langsiktige og rasjonelle valg. Dersom hyperbolsk diskontering var årsaken til utelatt pensjonssparing, kan selvkontroll potensielt være årsaken til utelatt sparing ved at man bruker penger i dag, i stedet for å spare til morgendagen.

5.8 Andre funn

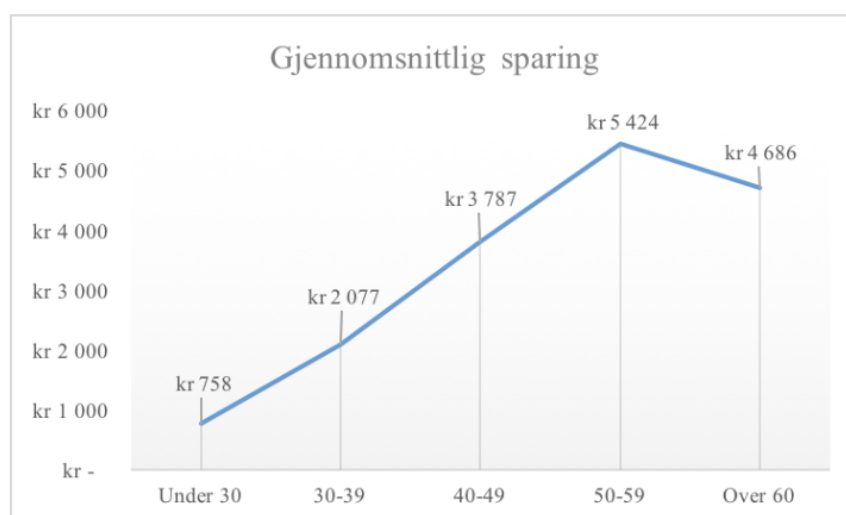
Sparing

For å kartlegge respondentenes spareatferd ble det i spørsmål 31 spurt hvor mye de selv sparer til pensjon. Respondentene oppga at de i snitt sparte 2055 kroner i måneden. Likevel kan det se ut til at det er en forskjell når det kommer til kjønn og alder. Menn sparte i gjennomsnitt 2269 kroner, mens kvinner sparte 1944 kroner i måneden. Figur 11 viser at 46 prosent av respondentene oppga at de sparte mellom 0-1000 kroner, og av disse oppga hele 68 prosent av respondentene at de ikke sparte noen ting. Selv om gjennomsnittet viste til 2055 kroner i månedlig sparing, var det hele 31 prosent som ikke sparte i det hele tatt.

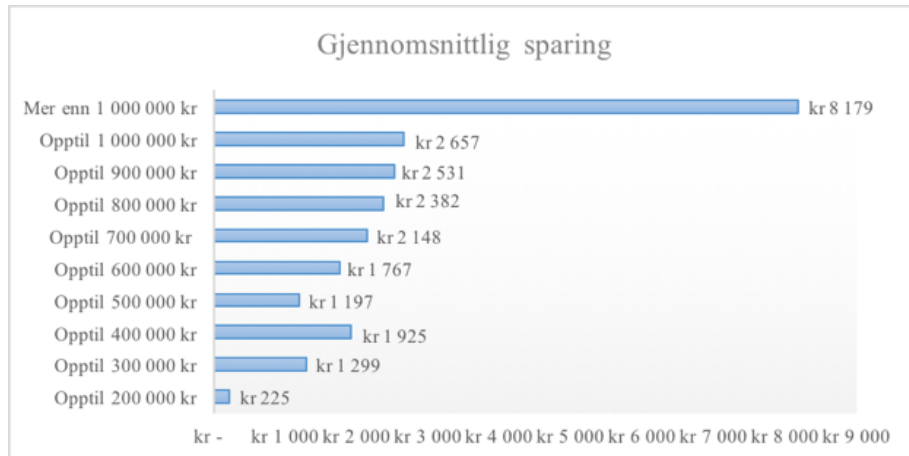
Figur 11: Andelen av månedlig sparing

Figur 12 gir en oversikt over respondentenes gjennomsnittlige sparing fordelt på alder. Her ble det observert tendenser som er i tråd med livssyklushypotesen (Ando & Modigliani, 1963). Linjediagrammet viser en gradvis økning av sparing som maksimerer seg før pensjonsalder, og som til slutt synker etter pensjonsalderen. Gjennomsnittsalderen for deltakerne i spørreundersøkelsen var 34 år, og det kan tenkes at flere av respondentene i denne alderen prioriterer å nedbetale gjeld, fremfor å spare i form av likvide midler.

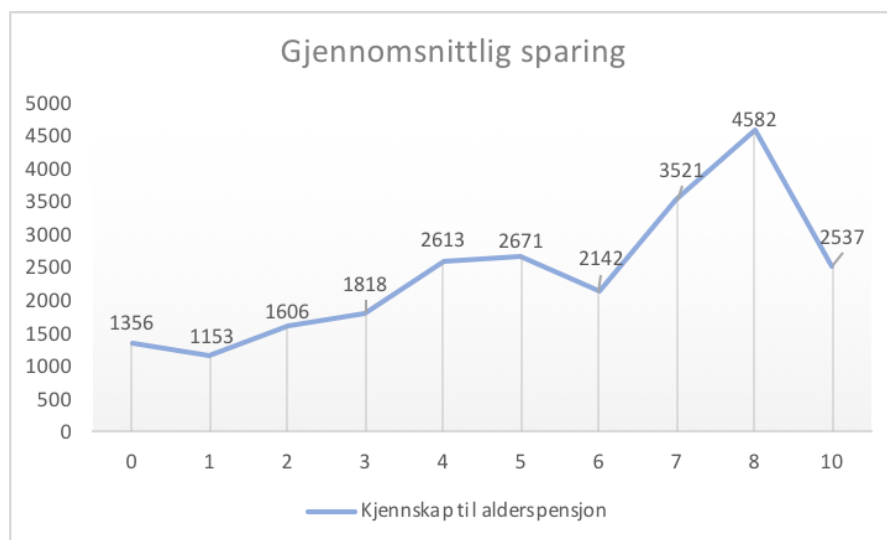
Figur 12: Sparing fordelt på alder

Inntekt har også påvirkning på sparing, og av figur 13 viser det en gradvis økning i sparing sammen med økt inntekt. En naturlig konsekvens av økt inntekt, er økt forbruk, men også sparing.

Figur 13: Sparing fordelt på inntekt

Figur 14 viser gjennomsnittlig sparing fordelt på hvordan respondentene vurderer deres egen kjennskap til pensjon. 0 tilsvarte ingen kjennskap og 10 tilsvarte mye kjennskap. Her så man tydelig en trend om at de som hadde kjennskap til pensjon, også sparte mer enn de som oppgir at de hadde liten kjennskap til pensjon.

Figur 14: Sparing ut ifra kjennskap til pensjon

Fra resultatene over kan man se at spareatferden har en sammenheng med alder, inntekt og kjennskap til pensjon, og at sparingen øker i takt med økt alder, inntekt og kjennskap. Selv om respondentene svarte at de i snitt sparte 2055 kroner i måneden, var det hele 46 prosent som kun sparte mellom 0-1000 kroner.

Kjønnsforskjell forventninger

Av de respondentene som oppga at de hadde kontroll på hvor mye de ville få utbetalt i pensjon, ble de bedt om å oppgi hvor mye de forventet utbetalt årlig, før skatt og ekskludert egen sparing. Det viste seg å være stor forskjell på forventningene til kvinner og menn. Kvinner forventet i snitt 373.648 kroner, mens menn forventet 554.919 kroner. I en analyse Nordea nylig utførte viste det seg store forskjeller mellom pensjonsutbetalingene til kvinner og menn. Analysen viste at kvinner ligger hele 90.000 kroner lavere i årlig bruttopensjon enn menn (Lånemegleren, 2020). I våre resultater var differansen på forventninger på kvinner og menn i snitt 181.271 kroner. Noe av forskjellen vil kunne forklares av at gjennomsnittlig inntekt var litt høyere for menn enn kvinner, men det var tydelig at menn hadde en høyere forventning til tross for dette.

Det var i tillegg flere kvinner enn menn som sa at de har oversikt over fremtidig pensjon. Dette var et interessant funn fordi tidligere undersøkelser som er gjort har vist at flere menn enn kvinner vet hva de vil få i pensjon (Sparebank 1, 2020; Revfem, 2020; Lindvoll, 2018). Det kan likevel tenkes at vi fikk et annet svar fordi flere av våre kvinnelige respondenter var opptatt av økonomi.

Optimisme mot sparing

Optimisme og sparing var de to variablene som var statistisk signifikante i den reduserte regresjonslikningen. Tabell 16 bekrefter resultatet i analysen, og viser til at de som sparer minst er mest optimistiske til fremtidig pensjon. Dette er et interessant funn som kan bekrefte tidligere forskning om at for mye optimisme kan ødelegge for økonomiske beslutninger som for eksempel sparing (Puri & Robinson, 2007).

Sparing	Optimisme til fremtidig pensjon (i snitt)
0 - 2000 kr	2,70
2001 - 4000 kr	1,86
4001 - 6000 kr	1,71
Over 6000 kr	1,74

Tabell 16: Sparing og optimisme

6. Konklusjon og implikasjoner

Hensikten med oppgaven var å undersøke om nåtidsskjevhet, overkonfidens og begrenset selvkontroll kan forklare utvalgets forventninger til pensjon. Vi ønsket i første omgang å kartlegge om utvalget hadde urealistiske forventninger til pensjon, og deretter undersøke om de nevnte fenomen kan forklare de eventuelt urealistiske forventningene. Vi ønsker å presisere at konklusjonen er et resultat av våre analyser og tolkninger, og på grunnlag av det vi har valgt å vektlegge.

Basert på våre analyser og resultater har vi konkludert med at utvalget har urealistiske forventninger til pensjon. Tre av fire hypoteser var statistisk signifikante, og viste at respondentene hadde høye forventninger til pensjon fra folketrygden og via arbeidsgiver, samt lave forventninger til pensjon de selv kunne påvirke ved egen sparing.

Nåtidsskjevhet og begrenset selvkontroll hadde ikke stor nok grad av forklaringskraft i regresjonsanalysen, og resultatene av spørreundersøkelsen ga ingen indikasjon på at det påvirket forventningene til pensjon. Optimisme hadde derimot en sterk forklaringskraft i regresjonsanalysen, og variabelen kunne vise en sammenheng med forventninger til pensjon. De som var mest optimistiske til fremtidig pensjon, var også de som sparte minst.

Av resultatene ser vi at respondentene generelt hadde lav kunnskap og interesse for pensjon. Flertallet hadde brukt lite tid på å sette seg inn i det, og tilbakemeldingene fra flere var at temaet er vanskelig. Med et frafall på hele 43 prosent i spørreundersøkelsen, i tillegg til tilbakemeldinger fra respondentene, bekreftet også det at pensjon er vanskelig.

“Kan nåtidsskjevhet, overkonfidens og begrenset selvkontroll forklare hvorfor folk har urealistiske forventninger til pensjon?”

Vi kan konkludere med at urealistiske forventninger til pensjon kan forklares av optimisme, men at forventningene ikke er påvirket av nåtidsskjevhet og begrenset selvkontroll. På grunn av oppgavens omfang er det begrenset hvor mange variabler vi kunne inkludere, men vi vil anta at forventninger til pensjon er påvirket av mange flere faktorer enn det vi har tatt høyde for. Dette kunne vært interessant å forske videre på.

Resultatene vi har fått er ikke nødvendigvis representative for populasjonen i sin helhet, da utvalget er relativt lite og basert på et bekvemmelighetsutvalg. Ved bruk av spørreundersøkelse er man avhengig av at de som svarer er ærlige, og det kan tenkes at noen av respondentene er påvirket av temaet på undersøkelsen, og at de ønsker å fremstå bedre enn de i realiteten er. Det er faktorer som gjør at påliteligheten til resultatet svekkes noe.

Et viktig funn i oppgaven er den lave kjennskapen og kunnskapen til et viktig tema, og noe som berører oss alle. Det burde være av interesse å gjøre pensjon til et mer lettfattelig tema, eller i det minste forenkle formidlingen av systemet, slik at alle kan forstå viktigheten av å spare på egenhånd og sikre egen fremtid.

7. Litteraturliste

- Ackert, L. F. & Deaves, R. (2010). *Behavioral Finance: Psychology, Decision-Making and Markets*. Ohio: South-Western Cengage Learning.
- Ando, A. & Modigliani, F. (1963) The "Life-Cycle" Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests. *American Economic Review*, 53, 55-84. Hentet fra <https://www.jstor.org/stable/1817129>
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods* (4. utg). New York: Oxford University Press Inc.
- Befring, E. (2015). *Forskningsmetoder i utdanningsvitenskap*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Beslutningsteori. (2018). I *Store norske leksikon*. Hentet 12. mai fra <https://snl.no/beslutningsteori>
- Bibliotekarforbundet. (2018, 19. juli). Hva innebærer pensjonsreformen? Hentet fra <https://www.bibforb.no/faq/hva-innebaerer-pensjonsreformen/>
- Camerer, C. & Lovallo, D. (1999). Overconfidence and Excess Entry: An Experimental Approach. *American Economic Review*, 89, 306-318. Hentet fra <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/aer.89.1.306>
- Cappelen, A. W. & Tungodden, B. (2012). Adferdsøkonomi og økonomiske eksperimenter. *Magma*, 2019(5), 26-30. Hentet fra <https://www.magma.no/adferdsokonomi-og-okonomiske-eksperimenter-f>
- Cortina, J. M. (1993). What Is Coefficient Alpha? An Examination of Theory and Applications. *Journal of Applied Psychology*, 78(1), 98-104. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.78.1.98>
- DNB. (u.å). Pensjonskalkulatoren gir deg full oversikt. Hentet fra <https://www.dnb.no/privat/pensjon/kalkulator/pensjonskalkulator.html>
- Dowrick, A. S., Wootten, A. C., Murphy, D. G. & Costello, A. J. (2015). "We Used a Validated Questionnaire": What Does This Mean and Is It an Accurate Statement in Urologic Research? *Urology*, 85(6), 1304-1311. <https://doi.org/10.1016/j.urology.2015.01.046>
- Døskeland, T. (2014). *Personlig finans* (1. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Finans Norge. (2018, 3. april). Flere unge tar ansvar for egen pensjonssparing. Hentet fra <https://www.finansnorge.no/aktuelt/nyheter/forbruker-og-finanstrender/forbruker--og-finanstrender-2018/flere-unge-tar-ansvar-for-egen-pensjonssparing/>
- Finansportalen. (u.å.a). Offentlig AFP? (Gammel ordning). Hentet fra <https://www.finansportalen.no/pensjon/offentlig-afp>

- Finansportalen. (u.å.b). Ny offentlig AFP. Hentet fra <https://www.finansportalen.no/pensjon/ny-offentlig-afp>
- Finansportalen. (u.å.c). Hva er ytelsespensjon? Hentet fra <https://www.finansportalen.no/pensjon/hva-er-ytelsespensjon/>
- Finansportalen. (u.å.d). Hva er innskuddspensjon? Hentet fra <https://www.finansportalen.no/pensjon/hva-er-innskuddspensjon/>
- Finansportalen. (u.å.e). Hva er hybridpensjon? Hentet fra <https://www.finansportalen.no/pensjon/hva-er-hybridpensjon/>
- Finansportalen. (u.å.f). Hva er privat AFP? Hentet fra <https://www.finansportalen.no/pensjon/om-privat-afp>
- Finansportalen. (u.å.g). Hva er ny IPS? Og hvor fantastisk er det? Hentet fra <https://www.finansportalen.no/pensjon/hva-er-ny-ips-og-hvor-fantastisk-er-det>
- Galaasen, A. M. & Dahl, E. S. (2013). *Ja, takk - begge deler? En spørreundersøkelse om arbeid og pensjon* (NAV-rapport 4/2013). Hentet fra <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kunnskap/analyser-fra-nav/nav-rapportserie/nav-rapporter/ja-takk-begge-deler-en-sporreundersokelse-om-arbeid-og-pensjon>
- Goda, G. S., Levy, M. R., Manchester, C.F., Sojourner, A. & Tasoff, J. (2018). Mechanisms Behind Retirement Saving Behavior: Evidence from Administrative and Survey Data. *TIAA Institute Research Dialogue*. Hentet fra https://www.tiaainstitute.org/sites/default/files/presentations/2018-02/Mechanisms%20Behind%20Retirement%20Saving%20Behavior_Goda_RD140_Feb%202018_0.pdf
- Gripsrud, G. (2018). *Metode og Dataanalyse* (3. utg.) Oslo: Cappelen Damm.
- Heale, R. & Twycross, A. (2015). Validity and reliability in quantitative studies. *Evid Based Nurs*, 18(3), 66-67. Hentet fra <https://ebn.bmj.com/content/ebnurs/18/3/66.full.pdf>
- Hey, J. D. (2003). *Intermediate Microeconomics*. McGraw-Hill Education.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1974). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science, New Series*, 185(4157), 1124-1131. Hentet fra <https://www2.psych.ubc.ca/~schaller/Psyc590Readings/TverskyKahneman1974.pdf>
- Lades, L. K., Egan, M., Delaney, L. & Daly, M. (2017). Childhood self-control and adult pension participation. *Economics Letters*, 161, 102-104. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2017.09.025>
- Likert, R. (1932). A Technique for the Measurement of Attitudes. *Archives of Psychology*, 22(140), 1-55. Hentet fra <https://psycnet.apa.org/record/1933-01885-001>

- Lindvoll, E. (2018, 7. november). Hva får jeg i pensjon? Folk flest forventer langt mer i pensjon enn det de vil få. *Din Side*. Hentet fra <https://www.dinside.no/okonomi/folk-flest-forventer-langt-mer-i-pensjon-enn-det-de-vil-fa/70345070>
- Lånemegleren. (2020, 10. mars). Kvinner får utbetalt minst i pensjon. Hentet fra <https://www.lanemegleren.no/nyheter/kvinner-far-utbetalt-minst-i-pensjon>
- Michailova, J. (2010). Development of the overconfidence measurement instrument for the economic experiment. *MPRA Paper 26384, University of Munich, Germany*. Hentet fra https://mpra.ub.uni-muenchen.de/26384/1/Construction_of_the_Test_02.11.2010.pdf
- Mishra, K. C. & Metilda, M. J. (2015). A study on the impact of investment experience, gender, and level of education on the overconfidence and self-attribution bias. *IIMB Management Review*, 27(4), 228-239. <https://doi.org/10.1016/j.iimb.2015.09.001>
- NAV. (2018, 12. januar). Hvordan er det norske pensjonssystemet bygd opp? Hentet fra <https://www.nav.no/no/person/pensjon/alderspensjon/hvordan-er-det-norske-pensjonssystemet-bygd-opp>
- Norsk Pensjon. (u.å). Om pensjon. Hentet 18. mars fra https://www.norskpensjon.no/om_pensjon
- Næss, S. L. (2016, 1. desember). Er det for tidlig å spare til pensjon, sier du? Hentet fra <https://nyhetssenter.sparebank1.no/smn/2016/12/er-det-for-tidlig-a-spare-til-pensjon-sier-du/>
- Olsson, H. (2014). Measuring Overconfidence: Methodological Problems and Statistical Artifacts. *Journal of Business Research*, 67(8), 1766-1770. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2014.03.002>
- Pompian, M. M. (2006). *Behavioral Finance and Wealth Management*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Puri, M. & Robinson, D. T. (2007). Optimism and economic choice. *Journal of Financial Economics*, 86(1), 71-99. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2006.09.003>
- Qualtrics (2020). Qualtrics (Versjon 04.2020) [Programvare]. Hentet fra <https://qualtrics.com>
- Ringdal, K. (2013). *Enhet og mangfold: Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode* (3. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Refvem, J. (2020, 25. februar). En av to vet ikke dette om sin egen pensjon: Nå reagerer økonomer. Hentet fra <https://www.nettavisen.no/okonomi/en-av-to-vet-ikke-dette-om-sin-egen-pensjon-na-reagerer-okonomen/3423925102.html>
- Refvem, J. (2019, 17. februar). Nordea slår alarm om pensjonssparing. *Nettavisen*. Hentet fra <https://www.nettavisen.no/na24/nordea-slar-alarm-ompensjonssparing/3423587933.html>

- Regjeringen. (2016, 8. juli). A til Å om pensjon. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/pensjon-trygd-og-sosiale-tjenester/pensjonsreform/sporsmal-og-svar/a-til-a/id594893/#L>
- Samuelson, P.A. (1937). A note on measurement of utility. *Review of Economic Studies*, 4, 155–61. <https://doi.org/10.2307/2967612>
- Sparebank 1. (2020, 5. mars). 6 av 10 kvinner sparer ikke til pensjon. Hentet fra <https://www.sparebank1.no/nb/bank/om-oss/nyheter/6-av-10-kvinner-sparer-ikke-til-pensjon.html>
- Sparebank 1. (u.å.a). Pensjon 2.0. Hentet 13. mars fra <https://www.sparebank1.no/nb/bank/privat/sparing/pensjon/pensjon-2-null.html>
- Sparebank 1. (u.å. b). Hvordan er pensjonen bygget opp? Hentet 13. mars fra <https://www.sparebank1.no/nb/smn/privat/kundeservice/sparing-og-pensjon/hva-bestaar-pensjonen-min-av.html>
- StataCorp. (2019). Stata Statistical Software (Versjon 16) [Programvare]. College Station, TX: StataCorp LLC.
- Statistisk Sentralbyrå. (u.å.a) 09607: *Inntekter for bosatte alderspensjonister, etter inntektskilde, alder og kjønn. Antall og gjennomsnitt 1999 - 2018*. Hentet fra <https://www.ssb.no/statbank/table/09607/tableViewLayout1/>
- Statistisk Sentralbyrå. (u.å.b) 09746: *Tjenestepensjoner (mill. kr), etter statistikkvariabel og år*. Hentet fra <https://www.ssb.no/statbank/table/09746/tableViewLayout1/>
- Stock, J. H. & Watson, M.W. (2007). *Introduction to econometrics*. 2nd ed. Boston: Pearson Education.
- Strömbäck, C., Lind, T., Skagerlund, K. & Västfjäll, D. (2017). Does self-control predict financial behavior and financial well-being? *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 14, 30-38. Hentet fra <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1139417/FULLTEXT01.pdf>
- Thaler, R. (1981). Some Empirical Evidence on Dynamic Inconsistency. *Economics Letters*, 8(3), 201-207. [https://doi.org/10.1016/0165-1765\(81\)90067-7](https://doi.org/10.1016/0165-1765(81)90067-7)
- Trehan, B. & Sinha, A. K. (2020). The Effect of Behavioral Biases on Retirement Planning. *Test Engineering and Management*, 82, 5367-5377. Hentet fra https://www.researchgate.net/profile/Bhoomika_Trehan/publication/339200804_The_Effect_of_Behavioral_Biases_on_Retirement_Planning/links/5e43b9ba458515072d9341fb/The-Effect-of-Behavioral-Biases-on-Retirement-Planning.pdf
- Weinstein, N. D. (1980). Unrealistic Optimism About Future Life Events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 806-820. Hentet fra <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.535.9244&rep=rep1&type=pdf>

Wilkinson, N. & Klaes, M. (2012). *An Introduction to Behavioral Economics* (2. utg.). Palgrave Macmillian.

Wooldridge, J. M. (2014). *Introduction to Econometrics: Europe, Middle East & Africa Edition*. Cengage Learning.

Østhus, S. (2019). *Kunnskap om pensjon. Resultater fra tre surveyundersøkelser blant arbeidsgivere, tillitsvalgte og ansatte i privat sektor* (Fafo-rapport 2019:02). Hentet fra <https://www.fafo.no/images/pub/2019/20699.pdf>

8. Vedlegg

Vedlegg 1 - Spørreundersøkelse

Introduksjon

Denne spørreundersøkelsen gjennomføres i forbindelse med en masteroppgave innen Økonomi og administrasjon ved Universitetet i Stavanger. Formålet med studien er å undersøke forventninger og atferd rundt pensjonssparing.

Ved å svare på denne undersøkelsen vil du være helt anonym. Svarene kan derfor ikke spores tilbake til deg.

Estimert tidsbruk er 5-10 minutter.

Tusen takk for at du tar deg tid til å svare på undersøkelsen!

Atferd

Q1 I hvilken grad vil du si at følgende påstander stemmer for deg?

	Helt enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Helt uenig
Q1_1: "Jeg fokuserer bare på det kortsiktige"	☐	☐	☐	☐	☐
Q1_2: "Jeg tenker at alt ordner seg på lang sikt"	☐	☐	☐	☐	☐
Q1_3: "Jeg verdsetter nåtiden høyere enn fremtiden"	☐	☐	☐	☐	☐
Q1_4: "Jeg bruker de pengene jeg har i dag, og tenker ikke så mye på morgendagen"	☐	☐	☐	☐	☐

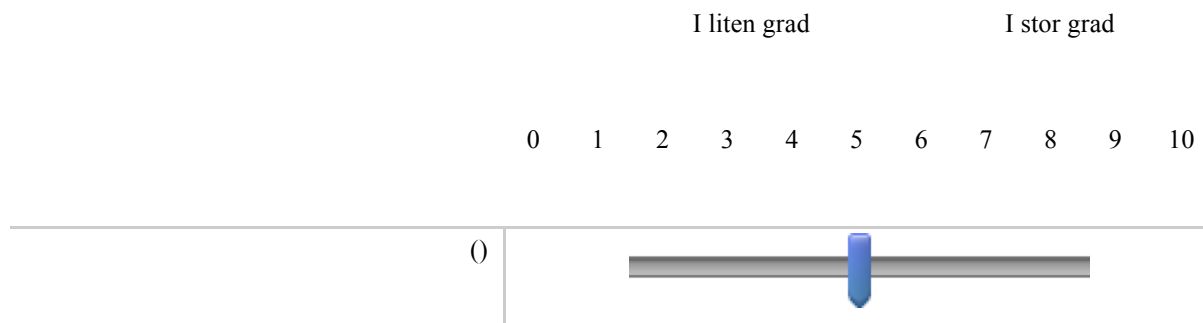
Q2 Vil du velge å motta 1000 kr i dag eller 1150 kr om et år?

- 1000 kr i dag
- 1150 kr om et år

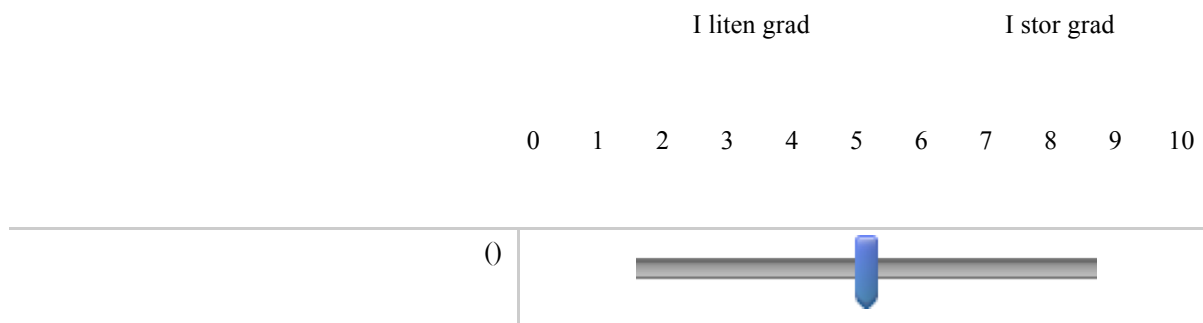
Q3 Vil du velge å motta 1000 kr om et år eller 1150 kr om to år?

- 1000 kr om et år
- 1150 kr om to år

Q4 "Jeg ser ikke den store viktigheten av å spare til pensjon, da vi har et velfungerende velferdssystem i Norge". I hvilken grad vil du si at denne påstanden stemmer for deg?

Q5 "Jeg har en optimistisk tilnærming til det meste, og tenker at alt ordner seg på et vis". I hvilken grad vil du si at denne påstanden stemmer for deg?

Q6 I hvilken grad vil du si at følgende påstander stemmer for deg?

	Helt enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Helt uenig
Q6_1: "Når jeg bestemmer meg for noe, får jeg det til"	0	0	0	0	0
Q6_2: "Jeg er flink til å motstå fristelser"	0	0	0	0	0

Q6_3: "Jeg gjør ofte ting uten å tenke meg godt nok om"

0 0 0 0 0

Q6_4: "Jeg gjør ofte ting som føles bra ut der og da, men angrer i ettertid"

0 0 0 0 0

Kunnskap om pensjon

I denne delen skal du besvare spørsmål og påstander som omhandler pensjon. Det er viktig at du besvarer spørsmålene ut i fra egen kunnskap, og ikke benytter deg av hjelpemidler. Om svarene er rett eller galt har ingen betydning for oppgaven, men bruk av hjelpemidler vil kunne ødelegge resultatene våre. Etter hvert spørsmål vil du bli bedt om å rangere hvor sikker du er på svaret ditt, hvor 50% tilsvarer gjetting.

Q7 Jens er født i 1957, og har vært i arbeid i 40 år, med en gjennomsnittlig inntekt på kr 470.000 i året. Han tar ut 100% alderspensjon fra 67 år. Hvor mye vil du anslå at Jens får årlig i pensjon fra folketrygden? Gitt 15 års utbetalingstid før skatt.

0 50 000 100 000 150 000 200 000 250 000 300 000 350 000 400 000 450 000 500 000

Q8 Hvor sikker er du på at svaret ditt er riktig?

50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100

Q9 Jens jobber i privat sektor, og arbeidsgiveren har spart og sparer 5% av lønnen via innskuddspensjon. Hvor mye vil du anslå at han får utbetalt årlig i tjenestepensjon fra arbeidsgiver? Gitt 40 års arbeidstid, lav risiko og 15 års utbetalingstid før skatt.

0 50 000 100 000 150 000 200 000 250 000 300 000 350 000 400 000 450 000 500 000

Q10 Hvor sikker er du på at svaret ditt er riktig?

50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100

Q11 I tillegg til arbeidsgiver og folketrygden har Hans spart kr 2000 i snitt hver måned i fond i 40 år. Han har hatt en årlig avkastning på 6% i snitt. Hvor mye vil du anslå at Jens får utbetalt årlig? Gitt 15 års utbetalingstid før skatt.

0 50 000 100 000 150 000 200 000 250 000 300 000 350 000 400 000 450 000 500 000

Q12 Hvor sikker er du på at svaret ditt er riktig?

50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100

Q13 Pernille er født i 1994 og har nettopp fått seg jobb i offentlig sektor. Hun forventer en årsinntekt på kr 600.000 i snitt, yrkesaktivitet i 40 år, og pensjonsalder ved 67 år. Ca hvor mange prosent vil du anslå at folketrygden og tjenstepensjonen utgjør av oppgitt lønn? Gitt utbetalingstid på 15 år.

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

Q14 Hvor sikker er du på at svaret ditt er riktig?

50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100

Q15 For å sikre de som ikke har hatt inntekt, har folketrygden en minstepensjon. Som enslig, hva utgjør årlig minstepensjon?

0 60 000 120 000 180 000 240 000 300 000 360 000 420 000 480 000 540 000 600 000

Q16 Hvor sikker er du på at svaret ditt er riktig?

50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100

Q17 Påstand: Alle kan ta ut alderspensjon fra folketrygden ved fylte 62 år.

- Ja
- Nei

Q18 Hvor sikker er du på at svaret ditt er riktig?

50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100

Q19 Påstand: Alderspensjonen fra folketrygden kommer automatisk ved fylte 67 år.

- Ja
- Nei

Q20 Hvor sikker er du på at svaret ditt er riktig?

50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100

Q21 Påstand: Det er mulig å ha full arbeidsinntekt og samtidig motta alderspensjon fra folketrygden.

- Ja
- Nei

Q22 Hvor sikker er du på at svaret ditt er riktig?

50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100

Q23 Påstand: Pensjonsreformen har gjort det mer lønnsomt å stå lenger i arbeid.

- Ja
- Nei

Q24 Hvor sikker er du på at svaret ditt er riktig?

50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100

Q25 Påstand: Pensjonsreformen har gjort at det kreves mindre sparing ved siden av folketrygden og pensjonssparing gjennom arbeidsgiver.

- Ja
- Nei

Q26 Hvor sikker er du på at svaret ditt er riktig?

50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100

Q27 Hvor mye kjennskap vil du si at du har til alderspensjon?

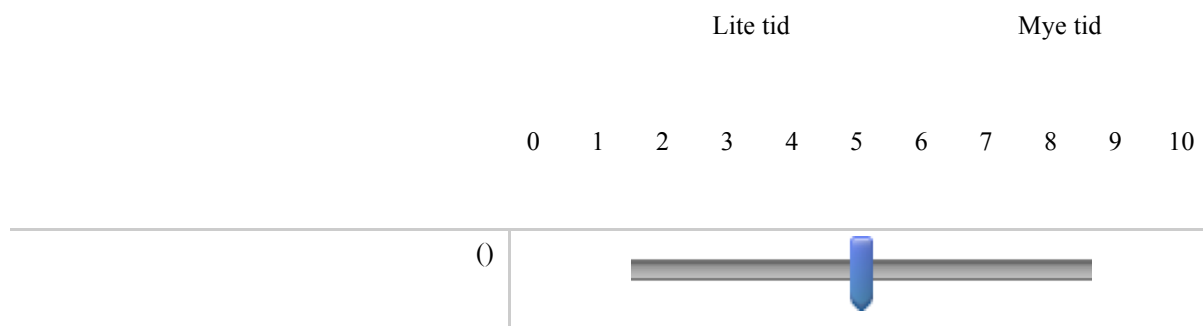
Lite kjennskap

Mye kjennskap

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Q28 Hvor mye tid har du brukt på å sette deg inn i regelverket?

Q29 Har du oversikt over hvor mye du vil få utbetalt i pensjon?

- Ja
- Nei

Skip To: Q31 If "Har du oversikt over hvor mye du vil få utbetalt i pensjon?" = Nei

Q30 Hvor mye forventer du utbetalt årlig i pensjon? Før skatt og ekskludert egen sparing.

0 100 000 200 000 300 000 400 000 500 000 600 000 700 000 800 000 900 000 1 000 000

Q31 Hvor mye sparer du til pensjon i dag på egenhånd i måneden? Ekskludert nedbetaling av bolig.

0 3 000 6 000 9 000 12 000 15 000 18 000 21 000 24 000 27 000 30 000

Generelt

Q32 Kjønn

- Kvinne
- Mann

Q33 Alder

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

Alder ()	
----------	--

Q34 Høyeste fullførte utdanning

- Grunnskole
- Videregående skole
- Fagskole
- Høyskole/universitet til og med 3 år
- Høyskole/universitet 4 år eller mer

Q35 Arbeidssituasjon (Her kan du velge flere alternativer)

- Arbeidsledig
- Ufør
- Deltid
- Fulltid
- Pensjonist
- Student

Q36 Arbeidssektor

- Privat
- Offentlig
- Selvstendig næringsdrivende
- Jobber ikke

Q37 Inntekt

- Opptil 200 000 kr
- Opptil 300 000 kr
- Opptil 400 000 kr
- Opptil 500 000 kr
- Opptil 600 000 kr
- Opptil 700 000 kr
- Opptil 800 000 kr
- Opptil 900 000 kr
- Opptil 1 000 000 kr
- Mer enn 1 000 000 kr

Vedlegg 2 - T-test spørsmål 7

```
. ttest hendelse1 == 230000
```

One-sample t test

Variable	Obs	Mean	Std. Err.	Std. Dev.	[95% Conf. Interval]	
hendel~1	277	273376	4141.443	68927.35	265223.1	281528.8

```
mean = mean(hendelse1) t = 10.4736
Ho: mean = 230000 degrees of freedom = 276
```

```
Ha: mean < 230000 Ha: mean != 230000 Ha: mean > 230000
Pr(T < t) = 1.0000 Pr(|T| > |t|) = 0.0000 Pr(T > t) = 0.0000
```

Vedlegg 3 - T-test spørsmål 9

```
. ttest hendelse2 == 185000
```

One-sample t test

Variable	Obs	Mean	Std. Err.	Std. Dev.	[95% Conf. Interval]	
hendel~2	277	207901.4	7059.71	117497	194003.6	221799.1

```
mean = mean(hendelse2) t = 3.2440
Ho: mean = 185000 degrees of freedom = 276
```

```
Ha: mean < 185000 Ha: mean != 185000 Ha: mean > 185000
Pr(T < t) = 0.9993 Pr(|T| > |t|) = 0.0013 Pr(T > t) = 0.0007
```

Vedlegg 4 - T-test spørsmål 11

```
. ttest hendelse3 == 255000
```

One-sample t test

Variable	Obs	Mean	Std. Err.	Std. Dev.	[95% Conf. Interval]	
hendel~3	277	223929	8651.826	143995.1	206897	240960.9

```
mean = mean(hendelse3) t = -3.5913
Ho: mean = 255000 degrees of freedom = 276
```

```
Ha: mean < 255000 Ha: mean != 255000 Ha: mean > 255000
Pr(T < t) = 0.0002 Pr(|T| > |t|) = 0.0004 Pr(T > t) = 0.9998
```


Vedlegg 7 - Regresjonsanalyse

Regresjon med *pensjon1* som avhengig variabel og *nåtidsskjevhet_korr*, *nåtidsskjevhet_2*, *optimisme* og *selvkontroll_korr* som uavhengige variabler:

. regress pensjon1 nåtidsskjevhet_korr nåtidsskjevhet_2 optimisme selvkontroll_korr

Source	SS	df	MS	Number of obs	=	277
				F(4, 272)	=	0.98
Model	2.8998e+10	4	7.2494e+09	Prob > F	=	0.4166
Residual	2.0038e+12	272	7.3668e+09	R-squared	=	0.0143
				Adj R-squared	=	-0.0002
Total	2.0328e+12	276	7.3651e+09	Root MSE	=	85830

pensjon1	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
nåtidsskjevhet_korr	5.078551	10015.15	0.00	1.000	-19711.98	19722.13
nåtidsskjevhet_2	11626.61	11973.59	0.97	0.332	-11946.08	35199.29
optimisme	5474.545	3152.623	1.74	0.084	-732.0985	11681.19
selvkontroll_korr	1268.19	8435.622	0.15	0.881	-15339.22	17875.6
_cons	191044.1	49013.39	3.90	0.000	94550.24	287537.9

Regresjon med *pensjon2* som avhengig variabel og *nåtidsskjevhet_korr*, *nåtidsskjevhet_2*, *optimisme* og *selvkontroll_korr* som uavhengige variabler:

. regress pensjon2 nåtidsskjevhet_korr nåtidsskjevhet_2 optimisme selvkontroll_korr

Source	SS	df	MS	Number of obs	=	277
				F(4, 272)	=	1.40
Model	3.2974e+10	4	8.2434e+09	Prob > F	=	0.2358
Residual	1.6071e+12	272	5.9085e+09	R-squared	=	0.0201
				Adj R-squared	=	0.0057
Total	1.6401e+12	276	5.9423e+09	Root MSE	=	76867

pensjon2	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
nåtidsskjevhet_korr	-7214.503	8969.256	-0.80	0.422	-24872.49	10443.49
nåtidsskjevhet_2	7440.345	10723.17	0.69	0.488	-13670.62	28551.32
optimisme	5388.189	2823.392	1.91	0.057	-170.2907	10946.67
selvkontroll_korr	1197.247	7554.683	0.16	0.874	-13675.84	16070.33
_cons	230318.4	43894.89	5.25	0.000	143901.5	316735.3

Regresjon med *pensjon3* som avhengig variabel og *nåtidsskjevhet_korr*, *nåtidsskjevhet_2*, *optimisme* og *selvkontroll_korr* som uavhengige variabler:

. regress pensjon3 nåtidsskjevhet_korr nåtidsskjevhet_2 optimisme selvkontroll_korr

Source	SS	df	MS	Number of obs	=	277
Model	5.5019e+10	4	1.3755e+10	F(4, 272)	=	0.66
Residual	5.6677e+12	272	2.0837e+10	Prob > F	=	0.6202
				R-squared	=	0.0096
				Adj R-squared	=	-0.0050
Total	5.7227e+12	276	2.0735e+10	Root MSE	=	1.4e+05

	pensjon3	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
nåtidsskjevhet_korr		14444.24	16843.74	0.86	0.392	-18716.43 47604.92
nåtidsskjevhet_2		19999.13	20137.5	0.99	0.322	-19646.05 59644.3
optimisme		5647.259	5302.166	1.07	0.288	-4791.242 16085.76
selvkontroll_korr		1410.077	14187.26	0.10	0.921	-26520.71 29340.87
_cons		112495.4	82432.04	1.36	0.173	-49790.58 274781.3

Vedlegg 8 - Redusert regresjonsanalyse

Regresjon med *pensjon2* som avhengig variabel og *nåtidsskjevhet_korr*, *nåtidsskjevhet_2* og *optimisme* som uavhengige variabler:

. regress pensjon2 nåtidsskjevhet_korr nåtidsskjevhet_2 optimisme

Source	SS	df	MS	Number of obs	=	277
Model	3.2825e+10	3	1.0942e+10	F(3, 273)	=	1.86
Residual	1.6073e+12	273	5.8874e+09	Prob > F	=	0.1369
				R-squared	=	0.0200
				Adj R-squared	=	0.0092
Total	1.6401e+12	276	5.9423e+09	Root MSE	=	76729

	pensjon2	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
nåtidsskjevhet_korr		-6809.296	8581.727	-0.79	0.428	-23704.07 10085.48
nåtidsskjevhet_2		7377.543	10696.7	0.69	0.491	-13680.96 28436.05
optimisme		5347.326	2806.569	1.91	0.058	-177.943 10872.6
_cons		233494.3	38983.61	5.99	0.000	156747.6 310241

Regresjon med *pensjon2* som avhengig variabel og *nåtidsskjevhet_korr*, *nåtidsskjevhet_2*, *optimisme* og *sparer* som uavhengige variabler:

. . regress pensjon2 nåtidsskjevhet_korr nåtidsskjevhet_2 optimisme sparer

Source	SS	df	MS	Number of obs	=	277
Model	5.8566e+10	4	1.4641e+10	F(4, 272)	=	2.52
Residual	1.5815e+12	272	5.8144e+09	Prob > F	=	0.0417
				R-squared	=	0.0357
				Adj R-squared	=	0.0215
Total	1.6401e+12	276	5.9423e+09	Root MSE	=	76252

	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
nåtidsskjevhet_korr	-6827.379	8528.368	-0.80	0.424	-23617.38	9962.624
nåtidsskjevhet_2	8502.142	10643.61	0.80	0.425	-12452.2	29456.48
optimisme	4734.531	2804.282	1.69	0.092	-786.3269	10255.39
sparer	-2.943171	1.39881	-2.10	0.036	-5.69704	-.1893011
_cons	240257.4	38874.33	6.18	0.000	163724.6	316790.2

Vedlegg 9 - Nåtidsskjevhet som avhengig variabel

Regresjon med *nåtidsskjevhet_korr* som avhengig variabel og *nåtidsskjevhet_2*, *optimisme* og *selvkontroll_korr* som uavhengige variabler:

. regress nåtidsskjevhet_korr nåtidsskjevhet_2 optimisme selvkontroll_korr

Source	SS	df	MS	Number of obs	=	277
Model	12.1365771	3	4.04552571	F(3, 273)	=	15.04
Residual	73.4451016	273	.269029676	Prob > F	=	0.0000
				R-squared	=	0.1418
				Adj R-squared	=	0.1324
Total	85.5816787	276	.310078546	Root MSE	=	.51868

	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
nåtidsskjevhet_~r						
nåtidsskjevhet_2	.0976431	.0721161	1.35	0.177	-.0443313	.2396175
optimisme	-.0648395	.0186431	-3.48	0.001	-.1015421	-.0281369
selvkontroll_korr	.2401112	.0488623	4.91	0.000	.1439164	.3363059
_cons	2.905137	.2383605	12.19	0.000	2.435879	3.374396